

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему

**РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗВО**

Виконала

здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»

спеціальності 013 Початкова освіта

Мельничук Катерина Олександрівна

Керівник:

к. пед. н., доц. Міщенья О. М.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри початкової та дошкільної освіти

Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука

Міськова Н. М.

Рівне – 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	8
1.1 Естетична культура майбутніх учителів як наукова проблема	8
1.2. Сутність естетичної культури майбутніх учителів початкової школи	18
1.3. Структура естетичної культури майбутніх учителів початкової школи	28
Висновки до першого розділу	43
РОЗДІЛ 2 СТРУКТУРА ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	46
2.1. Особливості естетичної культури майбутніх учителів початкової школи в освітньому процесі ЗВО	46
2.2. Дослідження готовності майбутніх учителів початкової школи до формування естетичної культури молодших школярів	55
2.3. Компоненти та показники естетичної культури майбутніх учителів початкової школи	61
Висновки до другого розділу	71
РОЗДІЛ 3 ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗВО	74
3.1. Визначення педагогічних умов формування естетичної культури майбутніх учителів початкової школи	74
3.2 Характеристика педагогічних умов розвитку естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи	82
Висновки до третього розділу	92
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	101
ДОДАТКИ	110

ВСТУП

Актуальність теми. Розбудова української держави, зміна суспільних пріоритетів, модернізація національної системи освіти зумовлюють необхідність розвитку особистості зі сформованою естетичною культурою, розвиненим почуттям прекрасного, здатної керуватися естетичними принципами у всіх сферах життєдіяльності. Виховати таку особистість - місія учителя. Зокрема вчителя початкової школи, який має сформовану педагогічну майстерність та усвідомлює себе провідником естетичної культури, відчуває внутрішній світ своїх учнів.

Це сприяє пошуку та впровадженню нових освітніх стандартів у систему вищої педагогічної освіти, обґрунтуванню нових педагогічних технологій формування активної, відповідальної, творчо мислячої й висококультурної особистості.

Серед важливих напрямів вивчення проблеми підвищення якості підготовки майбутніх фахівців є інтенсивний пошук педагогічних умов, методів і форм навчання, що сприяють становленню естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи як важливого складника його професійної та особистісної культури. Усе це актуалізує переосмислення та підвищеного рівня професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, що відображено в нормативно-правових документах: Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), закони України «Про загальну середню освіту» (1999), «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2017), Державний стандарт початкової загальної освіти (2018), «Державному стандарті початкової освіти» (2018р.), «Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (2017 р.), щодо модернізації освіти в Україні: «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки», Концепція розвитку освіти в Україні на 2015-2025 рр. та інших законодавчих актах. Значна відповідальність у процесі

навчання і виховання підростаючого покоління покладається саме на першого вчителя.

У цих нормативно-правових документах естетичний розвиток визначено пріоритетним та підкреслено роль закладів вищої освіти щодо формування особистості, яка усвідомлює належність до українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурного розвитку, підготовлена до життя в постійно змінному, конкурентному, взаємозалежному світі на основі формування естетичної культури й особистісної, і професійної якості. Тому, особливого значення набуває естетична підготовка майбутнього вчителя початкової школи, здатного розвинути педагогічне мислення, забезпечити цілісність і системність світосприйняття й світорозуміння, розширити світоглядні позиції, укріпити моральні ідеали. Дана проблема вимагає включення до структури підготовки майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої освіти практичних завдань з формування естетичної культури.

Теоретико-методологічною основою дослідження є філософські положення щодо провідних естетичних категорій (К. Ушинський, В. Шестаков та ін.); концептуальні засади і принципи, методи (О. Біда, Ю. Борев, М. Каган, М. Киященко, Л. Коган, В. Ядов та ін.); положення психологічної науки про сутність та закономірності естетичного розвитку особистості (Б. Ананьєв, Л.Виготський, І. Кон, Б. Теплов та ін.); наукові положення щодо розвитку естетичної культури людини (М. Аріарський, Г. Єскіна, В. Кірсанов, О.Миронюк, О. Молчанюк, Г. Петрова та ін.); теоретико-методичні засади формування естетичної культури особистості (Н. Вітковська, Каган, Н.Казакова, Н. Киященко, Г. Пономарьова, В. Сухомлинський та ін.); провідні ідеї і положення теорії естетичного виховання дітей та молоді (О. Буров, Л.Волович, А. Макаренко, О. Молчанюк, О. Пехота, І. Руснак, С. Русова, О.Семашко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.); концептуальні засади і принципи методики естетичного виховання (Л. Коваль, І. Мельничук, Т.Танько, Т. Цвілих, Г. Шевченко, А. Щербаков та ін.); провідні ідеї

підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної діяльності (О.Абдулліна, В.Беспалько, В. Бондар, В. Вихрущ, М. Євтух, І. Зязюн, О.Мороз, О. Падалка, Р. Хмелюк, І. Ящук та ін.).

Актуальність і важливість означеної проблеми для педагогічної практики зумовили вибір теми нашого дослідження: «**Розвиток естетичної культури майбутніх учителів початкової школи в освітньому процесі ЗВО**».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та дослідити педагогічні умови розвитку естетичної культури майбутніх учителів початкової школи в освітньому процесі ЗВО.

Відповідно до визначеної мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Здійснити історико-філософський, психолого-педагогічний ретроспективний аналіз розвитку естетичної культури вчителя.

2. Розкрити сутність та структуру естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи у контексті проблеми естетичного розвитку особистості.

3. Охарактеризувати компоненти, показники та рівні естетичної культури майбутніх учителів початкової школи.

4. Дослідити педагогічні умови, що забезпечують розвиток естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи.

5. Схарактеризувати педагогічні умови розвитку естетичної культури майбутніх учителів початкової школи в освітньому процесі педагогічного факультету РДГУ.

Об'єкт дослідження – освітній процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку естетичної культури майбутніх учителів початкової школи в освітньому процесі ЗВО.

Для розв'язання визначених завдань дослідження використано комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження**:

теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури з проблеми дослідження та визначення

понятійно-категорійного апарату дослідження, аналіз та узагальнення теоретичного та практичного досвіду для з'ясування педагогічних умов розвитку естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи в освітньому процесі ЗВО;

емпіричні – діагностичні (усне опитування, бесіда, діалог, самооцінки, вивчення продуктів навчально-пізнавальної діяльності студентів щодо проблеми дослідження) – для визначення стану та рівнів формування естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи; вивчення та узагальнення досвіду з підготовки студентів – майбутніх учителів початкової школи, аналіз нормативно-правових документів – для обґрунтування сутності, структури та педагогічних умов розвитку естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи; обсерваційні – (опосередковане спостереження) – для визначення мотивації студентів у процесі формування естетичної культури особистості.

Практичне значення одержаних результатів дослідження вбачаємо в тому, що вони можуть бути використані для доповнення змісту навчальних дисциплін із вступу до спеціальності, педагогіки, історії педагогіки та освітніх технологій, під час проведення практичних занять із майбутніми вчителями початкової школи в галузі естетичної освіти творчої особистості вчителів сучасної початкової школи.

Апробація результатів дослідження. Основні результати проведеного дослідження, а також основні положення і загальні висновки обговорювалися на наукових семінарах та засіданнях кафедри педагогіки початкової освіти педагогічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету, звітних науково-практичних конференціях РДГУ (2018 – 2019 рр.). На Всеукраїнських регіональних конференціях: Перші педагогічні читання присвячені 100 річниці від дня народження видатного вітчизняного педагога Василя Олександровича Сухомлинського (25.09.2018 р. м. Рівне); Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми реформування дошкільної та початкової освіти України у контексті

євроінтеграційних процесів» (20.03.2018 р.); Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференції «Сучасний вчитель початкової школи: проблеми і перспективи в контексті освітньої реформи» (29.03.2019 р.).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в таких публікаціях:

Мельничук К. Сутність поняття «естетична культура» майбутнього вчителя початкової школи. Професійний розвиток педагога: матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний вчитель початкової школи: проблеми і перспективи в контексті освітньої реформи» / ред. кол.: Сойчук Р.Л., Третяк О.М., Яковишина Т.В. Рівне, 2019. 210 с. С. 178-181

Мельничук К. Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського у формуванні творчої особистості молодшого школяра. Професійний розвиток педагога. Матеріали педагогічних читань, присвячених 100 річниці від дня народження видатного вітчизняного педагога В.О. Сухомлинського. Рівне, 2018. С. 64-65.

Структура й обсяг дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (94 джерела) та додатків (7 сторінках). Загальний обсяг дослідження становить 116 сторінок, основний зміст викладено на 100 сторінках. У роботі представлено 2 таблиці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1 Естетична культура майбутніх учителів як наукова проблема

Аналізуючи проблему формування естетичної культури майбутніх учителів початкової школи потрібно дослідити стан її розробленості. Структура естетичної культури багатовимірною, а процес її формування передбачає велику кількість різних траєкторій, існує значне розмаїття праць з різних галузей наук, які торкаються даної проблеми.

Найбільш загальним є підхід до дослідження проблеми, що склався у межах філософської науки. Такий підхід є комплексним та вміщує в себе цілий спектр ідей та поглядів вчених, зокрема на базові поняття «культура», «естетика», «естетична культура», «формування естетичної культури» тощо.

Зазначений підхід є особливо важливим, оскільки вивчення процесу формування естетичної культури потребує чіткої уяви щодо суті поняття «культура», яке визначене у педагогічному енциклопедичному словнику за редакцією Б. Бім-Бада як «виховання, освіта, розвиток, визнання».

У філософії існують різні підходи до визначення поняття «культура». За даними довідкової літератури у межах емпіричного (описового) підходу культура репрезентована як сума, результат усієї діяльності людини, тобто сукупність нажитих нею предметів і цінностей; за оцінного (аксіологічного) підходу для характеристики досліджуваного поняття виокремлюється спеціальна якість – «культурність», ступінь вираження якої визначається співвіднесенням оцінюваного з тим, що обрано за еталон; згідно іншого – діяльнісного підходу культура розглядається як небіологічний, суто людський спосіб діяльності. При всьому різноманітті значень поняття «культура» містить уявлення про рівень досягнень, віднесених до людини, виражених у створюваних нею духовних і матеріальних цінностях [3].

У контексті представленого дослідження значний інтерес має перший різновид, яким характеризуються явища, «пов'язані з усвідомленням інтелектуальної та емоційно-психічної діяльності людини».

Продовжуючи дослідження стану розробленості проблеми формування естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи, необхідно звернутися також до оглядів філософів на поняття «естетика» та «естетичне», оскільки поняття естетичної культури містить ознаку «естетичний».

Відомо, що термін «естетика» походить від грецького «aisteticos» – «сприйманий почуттям», адже ідеї естетичного зародилися в глибокій давнині й розвиваються від Платона та Аристотеля й донині. Естетичне розуміється як всеосяжне поняття, яким відображається те загальне, що властиве естетичним явищам, і воно отримує сенс тільки за умови єдності сприймального та сприйманого, тобто безпосереднього відчуття сприймачем змісту.

У працях філософів, як зазначає А. Лосев, ще з часів Античної Греції (Аристотель, Епікур, Платон, Сократ тощо), підкреслюється значення мистецтва в естетичному розвитку людини. У багатьох філософських працях, культурологічних та історичних пам'ятках того часу визначена велика роль мистецтва у вихованні гармонійно розвиненої особистості, доведена дієвість його впливу за умов тієї епохи [10].

У східних культурах давнини також простежується тяжіння до розробки проблематики естетичного. Так, за твердженням арабського філософа середньовіччя Ал-Газалі, досконалість певного предмета або явища визначається через його красу та привабливість.

Для дослідження проблеми формування естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи важливими є погляди філософів-класиків, зокрема: Г. Гегеля, І. Канта, О. Конт, Й.-Г. Фіхте, В.-Й. Шеллінга та інших.

Так, за переконанням І. Канта тільки людина може бути ідеалом краси, тільки людство може бути ідеалом досконалості, що трактується як важлива координата формування гармонії, ідеалу. Розглядаючи специфіку мистецтва в порівнянні з наукою й мораллю, Й.-Г. Фіхте вважав, що саме мистецтво сприяє

становленню цілісної людини. Ці думки є особливо важливими, коли мова йде про підготовку майбутніх фахівців-педагогів, які є зразком для формування особистості майбутніх поколінь.

Принципово нову спрямованість естетичні проблеми отримали у теоретичній спадщині Ф. Гегеля, який одним з перших в історії філософської думки нового часу сформулював проблему естетичної чуттєвості, охарактеризувавши її як виявлення особливого характеру функціонування цілісної людської чуттєвості в художньому процесі [63, с. 7].

У вступі до лекцій з естетики Ф. Гегель визначив її предмет як сферу мистецтва, або, ще точніше, – художньої творчості. Поняття «прекрасне» у визначенні предмета естетики за думкою філософа обмежувалося мистецтвом [63]. У межах даного дослідження ця думка є особливо важливою й визначає необхідність посилення у змісті підготовки майбутніх педагогів зв'язку науки та мистецтва. Проте, ототожнення Ф. Гегелем предмета естетики з мистецтвом звужувало коло наукових напрямів дослідження шляхів формування естетичної культури людини.

Вивчаючи стан наукової розробки проблеми формування естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи відзначимо, що особливої уваги заслуговує філософсько-естетична позиція Ф.-В.-Й. Шеллінга. Наслідуючи ідеї Ф. Шлегеля та Новаліса, у лекціях з філософії мистецтва вчений аргументує думку про художню творчість та естетичне споглядання як вищі ступені розвитку абсолюту.

Ідеї формування естетичної культури особистості було розвинуто у наукових працях російського вченого М. Чернишевського, який, визначаючи предмет естетики через поняття прекрасного, не обмежував його сферою мистецтва, а наполягав на здатності естетики до всеосяжності життя. Така позиція простежується під час спроб філософа визначити прекрасне в різних сферах життєдіяльності людини. Отже, авторитет М. Чернишевського закріпив на науковому ґрунті розуміння естетики як ідею прекрасного, згідно з якою

розглядалися загальні закономірності мистецтва, художньої творчості й естетичного виховання людини [58].

В Україні класики філософії, літератури, педагогіки продовжували досліджувати питання естетичного розвитку, тісно пов'язуючи цей напрям із формуванням духовності. Проблема естетичного виховання молодого покоління завжди була в центрі уваги педагогічної громадськості та педагогічної думки, показником чого є праці провідних педагогів-класиків та педагогічна преса різних історичних періодів (І. Гербарт, П. Каптерев, Я. Коменський, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський [83], К. Ушинський та ін.). Так, К. Ушинський зазначав, що кожен навчальний предмет так чи інакше містить естетичний елемент, передачу якого учням повинен мати на увазі вчитель.

Вивчаючи проблему формування естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи, важливо відзначити, що власне саме поняття «естетична культура», було запроваджене в ХХ столітті відомим німецьким ученим Е. Мейманом, докладно аналізується в сучасній літературі з філософії та естетики, особливо в останнє десятиліття, коли активно розробляються проблеми культури взагалі та естетичної культури зокрема. У широкому сенсі естетична культура тлумачиться як спеціалізована частина культури, що характеризує стан суспільства з точки зору його здатності забезпечувати розвиток мистецтва й естетичних відносин [53].

Розглядаючи стан проблеми формування естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи, відзначимо, що на зламі ХІХ та ХХ століть у дослідженнях вітчизняних представників психолого-педагогічної науки (Л.Виготський, С. Рубінштейн, П. Блонський) було обґрунтовано думку, згідно з якою естетичне ставлення до світу формується у людини впродовж усього життя, разом з цим, не всі періоди розглядаються як рівноцінні з точки зору естетичного розвитку.

На думку П. Блонського, естетичним вихованням передбачається або формування творчості, або розвиток художнього смаку та сприйняття. Але

художній смак сприйняття має бути сформований тільки в процесі художньої творчості; вони тісно пов'язані з активним життям людини: кожна людина потенційно є творцем різних, зокрема й естетичних, цінностей: споруджуючи будиночок, вона відображає свою архітектурну творчість, ліплячи й малюючи, виявляє свої здібності скульптора й живописця, нарешті, дитина прагне до танців, драматизації [2, с. 98].

Класики педагогіки другої половини – середини ХХ ст. (А. Макаренко, В.Сухомлинський), аналізуючи зазначену проблему, надавали важливого значення молодшому шкільному віку. Сенситивність зазначеного періоду була підтверджена у подальших дослідженнях вчених другої половини ХХ ст. В.Давидова, Д.Ельконіна, О.Леонтьєва, В.Мухіної, А.Овчинікової та інших.

В працях багатьох учених ХХ століття (Б. Ананьєва, Л. Божовича, С. Гольдентрихта, І. Зязюна, І. Кона, В. Лутаєнка, П. Якобсона тощо), мистецтво тісно пов'язане з розвитком інтелектуальної та емоційно-чуттєвої сфер людини й задовольняє одну з її найвищих потреб – художньо-естетичну.

Сучасні вчені під естетичною культурою розуміють сукупність естетичних цінностей, засобів їх створення та сповідування [15]. Вона містить естетичну свідомість людей, що відтворюється в ідеалах, потребах, настановах, смаках, поглядах, концепціях; естетичні моменти різних видів діяльності (у праці, побуті, під час спілкування, у суспільному житті, спорті тощо); естетичне виховання в різноманітні галузях та засобів свого вираження.

Залежно від соціальної значущості розрізняють естетичну культуру особистості, естетичну культуру соціальної групи, естетичну культуру конкретного суспільства, естетичну культуру людства в цілому. Співвідношення естетичної культури особистості та естетичної культури суспільства (або взагалі всього людства) [4] визначається тією мірою засвоєння естетичних цінностей, якою володіє конкретна особистість, тому естетична культура особистості визначається як ступінь, рівень опанування естетичною культурою суспільства.

У дослідженнях зазначених вище учених доведено, що естетична культура має також значний вплив на процес формування соціальної позиції, що заснована на гуманістичних цінностях, гармонізує емоційно-комунікативну сферу особистості, оптимізуючи її поведінку. Сформованістю естетичної культури посилюється особистісне ставлення до вибору професії, приводяться у відповідність власні потреби й суспільні ідеали, уявлення про цінності, активізуються внутрішні ресурси, забезпечуючи в такий спосіб самореалізацію особистості.

У праці І. Зязюна «Педагогіка добра: ідеали і реалії», естетика визначається як наука, вивчення природи (функції, загальні закони й закономірності) естетичної свідомості (діяльності людини, суспільства й буття). Метою естетики є філософське вивчення мистецтва й формування критичних суджень про мистецтво. Естетикою охоплюється крім питань стосовно природи краси, також загальні питання оцінювання мистецьких предметів [32].

Поняттю «естетична культура» присвячені праці багатьох відомих дослідників, серед яких Ю. Борєв, О. Буров, М. Каган, Н. Киященко, Л. Коган, А. Комарова, Н. Крилова, Г. Лабковська, Н. Лейзеров, О. Семашко, Х. Суна.

Розкриваючи це поняття, М. Каган зазначав, що «естетична культура – не автономний розділ культури, а її загальний потенціал, її зовнішня та внутрішня форми». Естетична культура, із погляду вченого, «охоплює способи організації та вираження моральної, релігійної, політичної культури, культури побуту, спілкування, мови, і, подібно культурі в цілому, вона різномасштабна за своїми вираженнями: вона постає перед нами і як естетична культура суспільства, і як естетична культура кожної його частини, класу та професійної групи, вікової, освітньої, і виражається як естетична культура особистості».

Також дослідники звертають увагу на нетотожність естетичної та художньої культури. На відміну від останньої естетична культура не має власного предметного складу, якщо брати до уваги наведене вище визначення,

а також твердження про те, що «естетична енергія людської діяльності всепроникна і при цьому вторинна, тобто організовує способи дій людей і форму створюваних ними предметів у всіх сферах життя, поведінки й діяльності...» [31].

За визначенням Ю. Борєва, естетичне є метакатегорією й «відображає те спільне, що властиве прекрасному, потворному, піднесеному, нищому, трагічному, комічному, драматичному й іншим характеристикам життя та мистецтва» [8, с. 38]. До того ж, як зазначав В. Лутаєнко, мистецтво «розвиває передусім естетичну сторону мислення», а «естетика мислення безпосередньо пов'язана зі ступенем участі людини в художній творчості та сприйняттям її наслідків».

Для вивчення проблеми формування естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи велике значення має обґрунтована вченими ідея, що культура завжди належить певному суб'єктові – чи-то суспільству або спільноті, чи-то людині, яка особливо привертає увагу в представленому дослідженні.

На рівні особистості культуру (загальну, базову, особистісну) у науковій літературі зазвичай розглядають через сукупність знань, умінь, ціннісних орієнтацій, потреб, що виявляється в характері спілкування й відтворювальній (творчій) діяльності та включає цілу низку компонентів: політичний, економічний, правовий, інтелектуальний, екологічний, моральний, професійний тощо.

Згідно з теорією Н. Киященка, естетична культура суспільства – це «сукупність усіх естетичних (природних і створених творчою працею людини) цінностей, що впливають на взаємодію суспільства зі світом, у прагненні суспільства до вдосконалення, повного розквіту всієї системи суспільних відносин. На базі естетичних відносин складається невід'ємна від попереднього досвіду естетична реальність, що об'єктивізується в культурі у найбільш яскравих її вираженнях, відображених у художніх цінностях тієї чи іншої епохи» [58].

Із погляду А. Комарової, «естетичну культуру суспільства складають естетичні явища й об'єкти, все різноманіття естетичних цінностей, естетичні знання про природу та функціонування; естетичне створення людей, їх естетична діяльність і відносини, естетично спрямована поведінка та взаємини людей на основі естетичних цінностей; естетичне виховання як спеціальний канал передачі молодому поколінню естетико-культурних основ, способів естетичного освоєння дійсності, шляхів формування естетичної свідомості та навичок естетичної діяльності».

У науковій літературі функціонують поняття «естетична культура суспільства» та «естетична культура особистості», які не є тотожними за своїм змістом. Естетична культура суспільства визначається як рівень його естетичного розвитку, що характеризується сукупністю потреб і можливостей, накопичених історичним досвідом і традиціями. У контексті нашого дослідження представляє інтерес аналіз поняття «естетична культура особистості».

На думку Х. Суни, «естетична культура особистості є рівень освоєння людиною естетичних цінностей і міра його участі в їх створенні». Ближче до істини, із нашого погляду, А. Пірадов, який виокремив і проаналізував у структурі індивідуальної естетичної культури низку особистісних властивостей, що забезпечують активну участь людини в естетичному пізнанні та творчості. Характеризуючи місце індивідуальної естетичної культури в духовному образі людини, Л. Чуріна справедливо вважає, що естетичної культури не можна уявити собі як простий складник загальної культури. Це начебто підсумований показник, вищий еталон усіх сторін культури особистості.

Крім теоретичних засад досліджувана проблема базується на методологічних підходах: систематичному, діяльнісному, акмеологічному, компетентісному. Системний підхід застосовано для логічного подання матеріалу в процесі фахової підготовки. Компетентнісний підхід базувався на кінцевій меті, удосконаленому змісті, методів і форм проведення занять.

Професійну компетентність майбутніх учителів початкової школи визначали як здатність виконувати певний вид діяльності на основі знань, умінь, навичок і досвіду практичної діяльності. Діяльнісний підхід був спрямований на застосування інтерактивних технологій для реалізації однієї з педагогічних умов. Особистісно орієнтований підхід забезпечував формування естетичної культури майбутніх учителів, як основного фактора майбутньої професійної діяльності. Найбільше уваги було приділено аксіологічному підходу.

Формування естетичної культури майбутніх учителів початкової школи знаходиться в основі акмеологічного підходу. Переважна більшість авторів (Б. Ананьєв, Н. Кузьміна, Л. Подимова, В. Сластьонін та ін.) акмеологію розглядають як науку, що вивчає феноменологію, закономірності й механізми розвитку людини на шляху її зрілості, при досягненні нею найбільш високого рівня цього розвитку; як науку, що вивчає усвідомлення людиною змісту свого існування, досягнення особистістю професіоналізму в діяльності, продуктивного вираження в житті всіх сутнісних сил індивіда [81].

Проблеми особистісного розвитку та професіоналізму – центральні для акмеології, тому що в професійній діяльності є реальні можливості досягнення вершин людського прагнення, розкриття творчого потенціалу.

Проаналізувавши проблему дослідження, зазначимо, що мають місце праці, в яких сформульовані основні принципи формування творчої особистості; розкриваються механізми творчості; вирішуються питання значення творчості й пізнавальної діяльності в естетичному вихованні молодших школярів; закономірності взаємозв'язку творчої діяльності з відтвореною дійсністю (А. Говорун, Б. Коротяєв, І. Левін, В. Моляко, П. Підкасистий, Я. Пономарьов та ін.).

У працях дослідників Г. Булова, М. Верб, Г. Пономарьової, Т. Танько та інших висвітлено питання місця та значення естетичної культури в життєдіяльності учня, студента. Значним внеском у розвиток теорії та практики естетичного виховання особистості в Україні є праці В. Бутенка, Г. Шевченка та їхніх учнів і послідовників. Значення духовної культури

майбутнього вчителя початкової школи, як передумови його майбутнього професіоналізму, підкреслюється в педагогічних працях І. Зязюна [31; 32; 33; 34; 35; 36; 37], Г. Петрової.

Вирішення найважливіших завдань, що поставлені перед сучасною освітою загалом і початковою школою у зв'язку з реформування початкової освіти, потребує якісного вдосконалення системи професійної підготовки вчителя початкової школи. У наукових працях висвітлюються загальні проблеми підготовки майбутнього вчителя (А. Алексюк, В. Євдокимов, Л.Кондрашова, В. Сластьонін, Є. Хриков тощо), способи вдосконалення навчального процесу у вищій школі (В.Загвязинський, М.Євтух, О.Мороз тощо), формування професійної готовності до педагогічної діяльності (В. Кан-Калик, Н. Кузьміна, Н. Тализіна тощо), зокрема, естетичної культури вчителя (В. Бутенко, С. Мельничук [51; 52], Г. Падалка, О. Рудницька [74; 75]) і готовності до естетично-виховної роботи в школі (Л. Масол, Н. Миропольська, Т. Сулова та ін.).

До досліджень педагогічної культури зверталися такі вчені, як О. Абдулліна, В. Загвязинський, Б. Коротяєв, Л. Подимова, В. Сластьонін, Н.Шеховська тощо..

Чимало вчених зверталися до розробки різних аспектів загальнодидактичної підготовки вчителів (Ю. Бабанский, Н. Кузьміна, О.Молчанюк та ін.), дидактичних умінь (О. Абдулліна, Л. Спирін, О. Щербаков тощо), дидактичних здібностей (Ф. Гоноболін, В. Крутецький тощо), творчого мислення педагога (А. Брушлинський, С. Рубінштейн, Т. Танько та ін.).

Незважаючи на наявність значної кількості досліджень у галузі формування професійно-педагогічної культури, її видів, глибоку розробку системи подолання проблем у навчанні, у системі підготовки вчителів початкової школи але досить мало спеціальних програм і технологій з формування естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи. Водночас динамічними змінами в системі освіти ставляться нові завдання щодо визначення змісту й форм роботи, обумовлених необхідністю

оперативної підготовки сучасного вчителя початкової школи до роботи за нових педагогічних умов, створюваних освітньою системою держави.

У цілому, аналіз стану розробленості проблеми формування естетичної культури [41, с. 3-11] у майбутніх учителів початкової школи показав, що термінологічне поле дослідження є достатньо розробленим у науковій літературі з філософії, естетики, [40] педагогіки, хоча різні аспекти досліджуваної проблеми ще залишаються висвітленими не остаточно.

Отже, під естетичною культурою розуміємо сукупність елементів естетичної свідомості, що охоплює естетичне сприйняття, естетичне поцінування, естетичне судження, естетичний смак, естетичний ідеал, естетичне почуття, естетичну діяльність, забезпечує розвиток естетичних здібностей і формування естетичних потреб у сприйнятті та створенні естетичних цінностей.

1.2. Сутність естетичної культури майбутніх учителів початкової школи

На становлення сучасної методології досліджень із проблеми естетичної культури особистості вчителя значний вплив мали наукові праці видатних представників педагогічної думки (А. Макаренка, Я. Мамонтова, О. Музиченка, В. Сухомлинського, К. Ушинського, В. Шацької), які присвячені естетичним аспектам культури вчителя, її ролі у педагогічній діяльності.

Із позиції теорії загальної педагогіки естетична культура вчителя розглядається як складник його загальної педагогічної культури. Остання, за визначенням А. Барабанщикова, є «синтезом психолого-педагогічних переконань і майстерності, загального розвитку та професійно-педагогічних якостей, педагогічної етики та системи багатогранних відносин, стилю діяльності та поведінки» [47, с. 72].

Функціонуючи в структурі педагогічної культури і будучи опосередкованою естетичною культурою суспільства, на думку Л.Дементьєвої, естетична культура вчителя водночас впливає на всі аспекти педагогічної культури, має власні естетичні засоби. Адже естетичний аспект є невід'ємною частиною педагогічного ідеалу і включає сукупність емоційно-чуттєвих аспектів, близьких за своїм характером до естетичного переживання: гармонія цілей і засобів, композиційна стрункість і завершеність, пропорційність педагогічних впливів, ритмічна організація [47].

Аналізуючи естетичну культуру вчителя Л. Дементьєва, зазначає, що вона є за своєю сутністю інтегруючою, оскільки містить поняття «естетично вихований», «естетично підготовлений», «естетично розвинений», «естетично освічений вчитель». Її основними характеристиками є естетична освіченість (система естетичних знань), вихованість (у сфері емоційно-чуттєвої структури особистості, її стереотипів поведінки, спілкування, зовнішнього вигляду, мови), розвиненість (рівень розвитку естетичних потреб, почуттів, смаків, ідеалів), підготовленість (методичні вміння та навички) [47].

При розкритті сутності естетичної культури майбутнього педагога І.Сидорова виділяє її у структурі духовної культури вчителя, що втілюється у його здатності грамотно сприймати й аналізувати різноманітні естетичні явища, умінні адекватно їх оцінювати, планувати й організовувати педагогічну діяльність згідно з естетичними нормами суспільства. Серед найважливіших ознак естетичної культури педагога вчена називає здатності й уміння повноцінно сприймати прекрасне в мистецтві й дійсності та прагнення створювати й використовувати естетичні цінності у власній професійно-педагогічній діяльності, доносити культурні цінності, їхню духовну, естетичну, художню значущість до учнів [93].

Найбільш ґрунтовно зміст естетичної культури вчителя розкрив С. Мельничук [51; 52]. Науковець розглядає естетичну культуру вчителя як багатоаспектне структуроване поняття, оскільки вчитель високої естетичної культури повинен мати чіткі уявлення про естетичні форми пізнання

(сприйняття, переживання, судження, почуття, цінності, діяльність, смак тощо); розуміти естетичну сутність явищ дійсності та мистецтва, вміти цю сутність донести до учня, володіти вміннями виділяти специфічні можливості в кожній навчальній дисципліні, чітко уявляти необхідний мінімум естетичних знань і навичок, яким повинен оволодіти учень кожного класу і визначати рівень естетичної вихованості, бути озброєним навичками організації індивідуальної і колективної естетичної творчості учнів, мати сформовану готовність до художньо-естетичної діяльності у різних галузях (малювати, креслити, виразно читати, розробляти сценарії виховних закладів, проводити екскурсії, бажано співати, танцювати тощо); у процесі навчання і виховання впливати не лише на розум і пам'ять, а й почуття та емоції учнів; будувати стосунки з дітьми на основі педагогіки співдружності [62].

Таким чином, учитель зі сформованою естетичною культурою свідомо організовує власну діяльність з урахуванням гармонійного поєднання моральних, фізичних та естетичних координат, що перетинаються на так званій площині людяності, може досягти естетичного розвитку. Результатом цього процесу є естетичний педагог – досконалий, особистість широкого культурного діапазону, здатна розкрити для учнів суспільну цінність навчальної дисципліни, її приховану сутність через власне естетичне «Я». Це зумовлює естетичну координацію діяльності естетичного педагога, при цьому він демонструє необмежені можливості, його діяльність піднімається до рівня творчості, через творчість досягається вершина краси [93].

Естетична культура вчителя початкової школи розглядається як важливий складник його педагогічної майстерності (І. Зязюн, С. Федоріщева, В.Сухомлинський та ін.).

Одним із перших проблему формування естетичної культури у вимірах педагогічної майстерності окреслив В. Сухомлинський. Педагог естетичну культуру вчителя розглядав як основу духовного життя і невід'ємний компонент його педагогічної майстерності. У структурі естетичної культури вчителя він виділив три основні компоненти, які тісно пов'язані з професійною

діяльністю, а саме: духовно-споглядальний – включає естетичне сприймання, естетичну оцінку педагогічних явищ і процесів, естетичні уявлення, поняття, судження; науково-самоосвітній – охоплює естетичні судження, смаки, ідеали, сформовані і в процесі навчання і виховання; практично-конструктивний, який полягає у створенні вчителем естетичної атмосфери для навчання і виховання учнів, тобто використання і створення нових естетичних виховних можливостей природного і соціального середовища, навчальної і виробничої діяльності, побуту, спілкування у художньо-виховному процесі.

Усі ці структурні компоненти тісно пов'язані з професійною діяльністю вчителя і його педагогічною майстерністю.

За визначенням засновника школи теорії і практики педагогічної майстерності в Україні І. Зязюна, вона є найвищим рівнем педагогічної діяльності, виявом творчої активності особистості педагога [34]. При цьому науковець наголошує, що педагог-майстер є носієм людської культури в її інтелектуально-естетичному вияві.

Духовна, естетична насолода від процесу переживання своєї діяльності підіймає особистість педагога над дійсністю, дозволяє сприймати навколишній світ з позицій мудрості, краси, людяності і спрямовувати свою творчу енергію на вищу мету – безкорисливий пошук краси, створення нових цінностей культури. Це самовиявлення педагога здійснюється передусім щоденними діями з формування особистісного естетичного образу поведінки, цілеспрямованою роботою з розвитку естетичної культури, емоційного збагачення, пошуку краси, естетичних почуттів, вдосконалення свого духовного обличчя [34].

Погоджуючись з думкою І. Зязюна про те, що педагогічна майстерність застосовується на різносторонній педагогічній праці, С. Федоріщева [93] зазначає, що естетична культура, впливаючи на характер педагогічної діяльності, надає їй естетичну спрямованість взаємодії вчителя і учнів, спілкування, педагогічних дій. Спрямованість педагогічного процесу на

естетичну взаємодію з навколишнім світом дозволяє естетизувати педагогічний процес і залучити особистість до естетичної діяльності.

Визначаючи сутність естетичної культури як складової педагогічної майстерності вчителя, С. Федоріщева виокремлює:

- естетичну свідомість (розвиток мотиваційної сфери до естетичної діяльності, формування естетичного ставлення до дійсності, створення естетичного образу навколишнього світу);
- естетичний світогляд, широку ерудицію, естетичну діяльність: естетичний досвід (знання, думки, уміння), естетичні здібності;
- естетичне ставлення до мистецтва, професії педагога, творчі дії пізнання й створення естетичних цінностей у педагогічній діяльності [93].

При цьому вчена наголошує на тому, що естетична культура складається з єдності і взаємодії всіх її компонентів: «Тезаурус і естетичний кругозір характеризують її естетичну ерудицію, інтелектуальний потенціал; діапазон інтересів забезпечує рівень духовних і естетичних ідеалів; естетичний світогляд забезпечує естетичну спрямованість особистісної культури, а естетичні вміння і здібності зумовлюють естетичний досвід; естетичний світогляд і освоєнні методи естетичної діяльності регулюють вчинки і дії, а естетична культура почуттів особистості визначає естетичну насиченість її поведінки і діяльності» [93, с. 40].

Нині особливого значення набуває розуміння естетичної культури вчителя початкової школи із позиції педагогіки мистецтва – «науки про використання педагогічного потенціалу мистецтва у формуванні та розвитку особистості» [62]. Більшість учених виходить із визнання виняткової ролі мистецтва, краса якого (за К. Станіславським) «возвеличує чуття, уяву, думку...» [93]. Без нього неможливо уявити формування естетичної культури, адже воно є універсальним суспільним феноменом, що сприяє глибокому усвідомленню своєрідності людства, орієнтиром засвоєння естетичних і культурних цінностей, є засобом пізнання самого себе і довкілля, впливає на чуттєву й емоційну сфери особистості, залучає її до людських емоцій, виховує здатність

орієнтуватися в житті, збуджує сприйнятливість до прекрасного, стимулює розвиток образного мислення, асоціативної пам'яті, художньої уяви.

Важливість потенціалу мистецтва, на переконання О. Олексюк, полягає в актуалізації його сутнісної естетичної сили в реальній культурній ситуації та в надбуттєвості через здатність інтегрувати діалог людини зі світом. Естетичний потенціал мистецтва втілює ідею краси у виразності форм та естетичної досконалості всієї структури художнього матеріалу [62].

Про естетичну культуру майбутнього вчителя початкової школи можна говорити лише тоді, на думку І. Мінайлоби, коли він виступає посередником, транслятором художньо-естетичної спадщини, усвідомлює свою роль у передачі естетичної культури підростаючому поколінню.

Естетична культура вчителя початкової школи виявляється в системі «педагог – учень», «педагог – мистецький твір – учень» у контексті їхньої взаємодії в художньо-естетичній діяльності, в якій концентрується естетичне бажання творити «за законами краси», формується світовідчуття, визначаються ціннісні орієнтації, розвивається творче й асоціативне мислення, естетичне сприйняття мистецтва і дійсності, що призводить до естетичного розвитку і виховання [62].

Естетична культура майбутнього вчителя початкової школи, на думку І. Мінайлоби, є якісним, системним і динамічним утворенням особистості, що характеризується певним рівнем його естетичного розвитку і художньо-педагогічною освіченістю, свідомістю способів досягнення цього рівня, який призводить до духовно-морального вдосконалення, адаптації до соціального оточення і творчої самореалізації у професійно-педагогічній діяльності. При цьому вчений наголошує, що сформована естетична культура студентів сприяє розширенню їхнього естетичного пізнання, естетичної оцінки, естетичних критеріїв. Саме ці якості особистості майбутнього педагога-художника складають основу його творчої педагогічної індивідуальності [62].

Як вважає Г. Нестеренко, естетичну культуру майбутніх учителів слід розглядати в контексті художнього виховання як «сукупність емоційних і

творчих здібностей особистості, сформованих засобами мистецтва і спрямованих на активне перетворення дійсності» [62]. Беручи до уваги це визначення, сутність естетичної культури не доцільно зводити тільки до особистісної художньої культури як рівня розуміння мистецтва, прагнення до участі у художній творчості в процесі художньо-творчої діяльності.

Естетична культура вчителя, на переконання Н. Дьячкової, є загальнокультурним компонентом, спрямованим на чуттєве освоєння і перетворення навколишньої дійсності і самої особистості за законами краси відповідно до естетичного ідеалу, що призводить до вдосконалення особистості вчителя, його творчих сил і професійних здібностей.

Розглядаючи естетичну культуру вчителя як складне структуроване утворення, учена наголошує, що тільки в єдності її основних компонентів (естетичного ставлення, естетичної свідомості, естетичної діяльності) уможлиблюється формування гуманістичного, естетично розвиненого педагога, який виконує не тільки освітню, але й виховну культуротворчу функцію [47].

Ми погоджуємося з думкою Н. Дьячкової, що фахівець без знання культури, успадкувавши її цінностей, без широкого культурного кругозору втрачає у своєму творчому розвитку, не досягне і професійної майстерності, бо «в культурі все взаємопов'язане; праця, наука, мораль, мистецтво – лише різні грані єдиного цілого» [47].

Естетична культура вчителя, на думку В.Титаренко, характеризується тим, що в результаті сформованості естетичної свідомості, розвиненого естетичного почуття і смаку, здатності до художньо-естетичної діяльності забезпечується їх готовність до естетичного виховання учнів [93].

Розглядаючи естетичну культуру вчителя, Є. Єжова, вважає, що вона охоплює ціннісні орієнтації, духовно-моральні засади, взаємозв'язок складових (естетичного смаку, почуттів, суджень, понять, ідеалів) та включеність студентів в естетичну діяльність, що забезпечує зміну ментальних установок особистості і особистісних якостей учителя. При цьому вчена

наголошує на тому, що естетична культура вчителя є таким видом педагогічної діяльності, всередині якої відбувається трансформація загальної естетичної культури в його особистісну сферу, суб'єктивне її прийняття, через здатність педагога розглядати усе багатство культури «через себе», свої ціннісні орієнтації, цілі, прагнення, життєві настанови (інтерпретація). Це діалектичний взаємозв'язок всезагального – загальнолюдської культури, одиничного – естетичної культури та особливого – естетичної культури вчителя [47, с. 33-34].

Аналіз праць учених з проблеми естетичної культури вчителя засвідчило такі основні ознаки її сформованості:

- спрямованість на естетичне у процесі професійної діяльності, яка характеризується потребою в освіті, у прагненні виокремлювати й розрізняти естетичне в різних явищах дійсності;
- естетико-педагогічна освіченість, яка зумовлює наявність у вчителя знань з естетики, культурології, теорії та історії мистецтва;
- розвиненість естетичних почуттів, потреб, ідеалів, сформований високий естетичний і художній смаки, що надає можливість вчителю аналізувати й оцінювати естетичне в матеріально-предметному світі, в людських стосунках, у професійній діяльності;
- наявність комплексу практичних умінь та навичок в галузі естетичної діяльності;
- естетика зовнішнього вигляду і поведінки; культура мовлення, його емоційність, точність, лаконізм, образність.

У контексті театральної педагогіки естетична культура розглядається з позиції визнання мистецтва театру як засобу формування естетичної свідомості людини, що впливає на інтелектуальну, моральну, емоційну сферу і сприяє гармонійному розвитку особистості, допомагає їй пізнати світ і знайти своє місце в ньому.

Естетична культура майбутнього вчителя, як вважає І. Зайцева, є органічним взаємозв'язком естетичної, театральної та педагогічної культури.

Практичний аспект передбачає вміння використовувати методи і форми розвитку естетичної культури засобами театрального мистецтва, емоційну зацікавленість в оволодінні практичними вміннями естетичної діяльності; реалізація акторсько-режисерських педагогічних здібностей у практичних діях з естетичного виховання [47].

На переконання І. Котеневої, взаємозв'язок естетичної і екологічної культур ґрунтується на компонентах естетичної культури (естетичне ставлення, естетичне сприйняття, естетична діяльність тощо) та забезпечується засобами мистецтва. Мистецтво, як зазначає вчена, є моделлю природи в її естетичному розумінні, національними та культурними традиціями суспільства. Природно-естетичне, що відображається у творах мистецтва, стає аналогом мистецтва, через загальноестетичні категорії – прекрасного, піднесеного, трагічного.

Ідентифікація природних об'єктів за цими показниками передбачає одночасну актуалізацію у свідомості реципієнта їх антиподів: потворного, негідного, комічного. Ставлення до мистецтва, спілкування з ним збагачує студентів досвідом спілкування і з природою. Взаємозв'язок естетичної і екологічної культури, – стверджує І. Конєва, – ґрунтується на художньому вияві естетико-екологічної діяльності студентів, що сприяє формуванню їхньої естетико-екологічної культури [47].

Г. Тарасенко вважає, що взаємодія естетичної і екологічної культур є підґрунтям професійного зростання вчителя початкової школи. Кореляція двох культур, як наголошує вчена, відбувається у системах соціальних почуттів («відчуття духовно-естетичної значущості природи, здивування естетичним розмаїттям форм життя у природі, поклоніння вічній гармонії в природі, насолода виразністю художнього відтворення природи...»); та переконань («усвідомлення необхідності ко еволюції людини і природи, досягнення важливості збереження гармонії в природі, усвідомлення можливостей наукового і художнього пізнання природи») [92, с. 62]. Це, на переконання

автора, зумовлює формування екологічного відчуття, естетичної виразності природи і перехід його у площину професійної творчості вчителя.

Аналіз різних підходів до сутності естетичної культури вчителя дав змогу сформулювати *поняття «естетична культура вчителя початкової школи» як інтегративного особистісного утворення, що поєднує його особистісні та професійні естетичні якості та включає естетичну свідомість (естетичні почуття, смак, ідеал), естетико-педагогічну компетентність, здатність сприймати, переживати, оцінювати різноманітні естетичні явища відповідно до соціально значущих естетичних норм досконалості і краси, уміння проектувати творчу педагогічну діяльність згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями, гуманістичними світоглядними позиціями. Воно характеризує вчителя як творця і транслятора загальнолюдської та національної культури в її художньо-естетичному вияві, фахівця, який усвідомлює культурну місію освіти і своєї професії.*

Окреслене визначення покладено в основу розроблення структури естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи, виходячи при цьому з розуміння структури (від. лат. *structura* – будова, розташування, порядок) як сукупності внутрішніх стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах [68].

1.3. Структура естетичної культури майбутніх учителів початкової школи

В умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів у сучасному світі окреслюється нова парадигма розвитку національної освіти України, що передбачає інноваційні зміни в системі професійної підготовки вчителів у закладах вищої освіти на засадах гуманізації, гуманітаризації, культуровідповідності, філософії людиноцентризму. Суспільство відчуває нагальну потребу в естетично розвинених особистостях з активною творчою позицією, сформованих на морально-естетичних цінностях, здатних до саморозвитку впродовж життя. Це зумовлено тим, що в сучасному соціумі спостерігаються негативні тенденції, пов'язані з дегуманізацією культури, втратою духовних орієнтирів, прагматизацією свідомості та деперсоналізацією особистості, невілюванням краси людського життя.

У зв'язку з цим актуалізується проблема естетизації суспільства та більш активного використання впливу прекрасного в усіх сферах життєдіяльності людини. Домінуючого значення у цьому питанні надається естетичній культурі педагогів, зокрема, учителів початкової школи, які мають втілювати у освітньому процесі школи форми і методи збагачення світогляду учнів естетичними реаліями, формувати у них естетичний смак і розуміння естетичних явищ (прекрасного і потворного, трагічного і комічного тощо). На це спрямована і державна освітня політика, що знайшло відображення в Законах України «Про освіту» (1991), «Про вищу освіту» (2017), «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» (2010), «Національній доктрині розвитку освіти» (2002), «Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року» (2012), «Галузевій концепції розвитку неперервної педагогічної освіти» (2013), «Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року» (2012) та ін. Ці документи визначають пріоритети національної освіти щодо формування нового покоління гуманних, духовно багатих, висококультурних фахівців – представників педагогічної еліти суспільства.

Соціальною місією ЗВО має стати не лише підготовка майбутніх учителів початкової школи виконання окреслених освітньо-кваліфікаційною характеристикою професійних функцій і завдань, але й формування культурно-естетичної особистості педагога, із розвиненими естетичними почуттями, естетичним смаком, сформованими естетичними цінностями, з професійно-естетичною компетентністю, здатністю сприймати, переживати, оцінювати мистецтво як естетичне явище відповідно до норм досконалості і краси, уміння проектувати педагогічну діяльність згідно з визначеною в суспільстві системою цінностей.

Вважаючи естетичну культуру вчителя початкової школи інтегративною, системною єдністю різних компонентів, науковці виокремлюють: когнітивно-змістовний, емоційно-ціннісний, креативно-діяльнісний (Н. Чернікова); когнітивний, технологічний і емоційно-ціннісний (І. Мінайлоба); емоційно-мотиваційний, інформаційно-когнітивний та творчо-діяльнісний (І. Сідорова) компоненти.

У контексті визначення структури естетичної культури вчителя Л. Побережна вважає, що стрижневим компонентом є оцінно-орієнтаційний, нерозвиненість якого свідчить про відсутність естетичної культури. «Вбираючи в згорнутій формі минулий досвід естетичного сприймання, переживання, емоційно-естетичних реакцій у його співвіднесенні з естетичними поглядами, концептуальними підходами, теоретичним осмисленням естетичних явищ, цей компонент естетичної культури, – зазначає Л. Побережна, – задає тон змістовому визначенню естетичної культури особистості, орієнтує її в конкретно-безмежних проявах прекрасного і потворного, високого і низького, трагічного і комічного в навколишній дійсності і мистецтві» [67, С. 21].

На основі оцінювально-орієнтаційного компоненту ґрунтуються всі інші компоненти структури: мотиваційно-потребовий, емоційно-почуттєвий, когнітивно-раціональний та творчо-діяльнісний, взаємовплив яких обумовлюють цілісність особистісної якості – естетичної культури педагога.

В. Титаренко та Л. Фірсова виокремлюють такі компоненти естетичної культури вчителя, як когнітивний, почуттєво-емоційний, практико-діяльнісний [75]. Л. Фірсова наголошує на необхідності включення трансляційного компоненту, що забезпечує здатність особистості проявити себе не тільки в ролі активного творця естетичних цінностей, але й їх активного пропагандиста, розповсюджувача естетичної культури суспільства, вихователем естетичної свідомості інших людей, нових поколінь [75].

Визначаючи структуру естетичної культури вчителя, М. Галкіна виокремлює її складові у контексті значення у системі професійної підготовки: естетичні знання, які передбачають не тільки знайомство з основними естетичними та художніми закономірностями, а й розуміння їх; естетичні потреби, на основі яких удосконалюються здібності естетичного сприйняття, почуття, смаку; розвиненість образного мислення як творчого процесу, що проявляється у здатності до творчого пошуку, у прагненні вийти за рамки відомого; характер естетичної активності майбутнього вчителя, оскільки прояв естетичної активності не повинен обмежуватися лише відображенням, оцінкою і творчим проявом естетичних вражень, а головне – має реалізовуватися в різних формах соціальної творчості [15]. Провідна роль серед цих компонентів належить, на думку вченої, здатності і вмінням здійснювати естетичну оцінку явищ дійсності, оскільки характеризує сформованість певного рівня естетичного сприйняття, здатність естетичного судження, ступінь розвиненості естетичного смаку (тобто фактично всі елементи естетичної свідомості ніби акумулюються у здатності здійснювати естетичне оцінювання).

Аналізуючи ознаки естетичної культури майбутніх педагогів, І. Сідорова виділяє такі її компоненти, як: емоційно-мотиваційний, інформаційно-когнітивний та творчо-діяльнісний. Зміст першого компоненту розкривається через потребу у спілкуванні з мистецтвом та прекрасним, емоційно-почуттєве ставлення особистості до художніх і естетичних цінностей, розвиненість естетичної свідомості (естетичні сприйняття, інтереси, смаки, ідеали й

естетична оцінка). Інформаційно-когнітивний характеризує естетична обізнаністю, що включає загальні знання з художньої культури, сформованість естетичного світогляду, здатність до логічного оперування естетичними категоріями. Сформованість досвіду активної естетичної діяльності, здатність до естетичного самовиховання та самовдосконалення, уміння і навички у художній творчій діяльності відповідають творчо-діяльнісному компоненту естетичної культури майбутнього педагога [75].

Беручи до уваги погляди науковців щодо визначення структурних компонентів естетичної культури майбутнього вчителя, що відображає в своїй структурній організації й змісті, про те, що «особливості об'єктивної дійсності, що охоплюють і зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об'єктивних характеристиках» [6, с. 23], ми визначаємо структуру естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи, що містить аксіологічний, афективний, когнітивний та праксеологічний компоненти.

Аксіологічний компонент естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи ґрунтується на засвоєнні і прийнятті ним цінностей, що є стійкими орієнтирами, співвідносяться з його життєвою позицією й майбутньою педагогічною діяльністю.

Учені розглядають ціннісні орієнтації як: стійке вибіркове надання переваги зв'язку суб'єкта з об'єктом оточуючого світу, коли цей об'єкт, представляючи соціальне значення, набуває для суб'єкта особистісного смислу, розрізняється як дещо значуще для життя окремої людини й суспільства в цілому [63]; вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей [25].

Естетичні цінності майбутнього вчителя початкової школи ґрунтуються на розумінні естетичного, яке виступає як аксіологічне явище «царство цінностей», «адже тут вони найбільш сконцентровані і найбільш уявно виявляються і функціонують... Естетична цінність також є свідченням досягнутого рівня культури суспільства і включення індивіда у предметні

(матеріальні чи духовні) відносини і зв'язки, слугує стимулом у його життєдіяльності й орієнтиром у поведінці. У понятті «цінності» зафіксоване життєво важливі настанови, орієнтованість на бажане, на світ, яким він має бути, і на людину, якою вона повинна стати» [84, с. 82].

У філософсько-естетичній літературі основними видами естетичних цінностей є прекрасне (витончене, грація, миловидність і т.ін.) та піднесене (величне, грандіозне тощо), які діалектично співвідносяться з відповідними негативними цінностями, «антицінності» – з потворним і низьким. Особливу групу естетичних цінностей становлять трагічне і комічне, що характеризують ціннісні властивості різних драматичних ситуацій у житті людини і суспільства [84].

Отже, естетичні цінності особистості є підґрунтям розмежування прекрасного і потворного, насолоди, здатності до переживання і співчуття, а сформовані естетичні цінності вчителя початкової школи впливають на формування його переконань, що дозволяє руйнувати протиріччя між усталеним світом цінностей і антицінностей, використовувати їх як інструмент особистісного й професійного розвитку у педагогічній діяльності.

Для майбутнього вчителя початкової школи має стати цінністю його педагогічна діяльність, яка будується на ретрансляції естетичних цінностей. Цю проблему варто розглядати з позиції педагогічної аксіології, в основі якої лежить розуміння і ствердження людського життя, виховання і навчання, освіти в цілому і педагогічної діяльності, де значущою цінністю є ідея всебічно і гармонійно розвиненої особистості, що пов'язана з ідеєю справедливого суспільства, яке здатне забезпечити кожній людині умови для максимальної реалізації закладених у ній можливостей.

До важливих педагогічних цінностей, які регламентують педагогічну діяльність майбутнього вчителя початкової школи, на нашу думку, необхідно віднести гуманістичні цінності як основу взаємопорозуміння, миролюбності, поваги до людини, її почуттів, до тих найвитонченіших емоційних-почуттєвих

переживань, які складають сутність людського життя у відповідності до законів Істини, Добра, Краси.

Гуманістичні цінності є підґрунтям розвитку особистісних якостей майбутнього вчителя початкової школи, «складають духовну основу, базисний духовний компонент особистості, визначають сутність її внутрішнього світу» (Б. Ліхачов [27]), що виявляється у спрямованості і світогляді педагога, у його знаннях, уміннях і життєвій силі є особистісною характеристикою в соціально обумовлених відносинах, діяльності й спілкуванні.

Обираючи за основу класифікацію педагогічних цінностей, запропоновану І. Ісаєвим [27] та В. Сластьоніним [83], нами було визначено систему естетичних цінностей майбутнього вчителя початкової школи:

- цінності-цілі – розкривають значення і сенс естетичної педагогічної діяльності та мету формування естетичної культури вчителя початкової школи;
- цінності-знання сприяють усвідомленню студентами ролі естетичних знань у процесі здійснення професійної діяльності та важливості розвитку високого рівня естетичної ерудованості;
- цінності-засоби допомагають розкрити способи і засоби здійснення естетичної педагогічної діяльності та формування естетичної культури вчителя початкової школи;
- цінності-відносини – регламентують естетичні взаємини як основний механізм функціонування цілісної професійної діяльності та основи формування естетичної культури педагогів;
- цінності-якості визначають особистісний потенціал вчителя початкової школи, що виявляється у прагненні до естетико-творчого самовираження, самоствердження, самовдосконалення, використання власних естетичних і творчих здібностей тощо.

Система естетичних цінностей має розвиваючий характер, тобто її функціонування залежить від взаємозв'язку всіх її складових, що визначає побудову освітнього процесу.

Афективний компонент естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи передбачає здатність особистості до переживання краси навколишньої дійсності, мистецтва прекрасного в самій людині. Цей складник є провідним у формуванні естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи, оскільки процес естетичного розвитку особистості починається з формування потреби і естетичного сприйняття, що викликає емоції і почуття як своєрідного особистісного ставлення людини до навколишньої дійсності.

Емоція (від лат. *emovere* – збуджувати, хвилювати) розглядається у психології як переживання, внутрішнє хвилювання; конкретна психічна форма існування потреби. З цієї позиції психологи пов'язують емоції зі спонуканням тих почуттів, що сприяють їх задоволенню. На думку С. Рубінштейна, емоції «неминуче включають у себе і прагнення, потяг до того, що для почуття привабливе, оскільки потяг завжди є емоційним» [75]. Відповідно, емоції і почуття тісно взаємопов'язані. Почуття формуються і розвиваються на основі емоцій, які «є одним із головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності й поведінки, спрямованих на задоволення актуальних потреб» [75, с. 257]. Емоція оцінює дійсність і доводить свою оцінку до переживань, є зумовлюючим началом пізнавальної діяльності.

Отже, естетичні емоції для майбутнього вчителя початкової школи стають значущими як самодостатні переживання, де повнота емоційного переживання дозволяє вловити нюанси естетичного буття, допомагає розкрити естетичну сутність предметів, визначити характер оцінної реакції. Від глибини естетичних емоцій майбутнього вчителя початкової школи залежить сутність проникнення в естетичне явище, оцінка його естетичних властивостей.

У діалогічному зв'язку з естетичною емоцією перебувають естетичні почуття як стійкі властивості особистості. У педагогічній інтерпретації естетичні почуття визначають як особливі почуття насолоди, які відчуває людина, сприймаючи прекрасне в дійсності й через твори мистецтва.

Естетичні почуття є ключовими у системі ставлення людини до дійсності. Вони є ознакою розвинутого естетичного сприймання.

Естетичні почуття формуються у процесі сприйняття дійсності, залежно від середовища спілкування, від власних контактів. Розвинуті естетичні почуття дають студенту можливість орієнтуватися в естетичних властивостях об'єктів природи, соціуму, тим самим призводять до більш ефективного виконання функцій «Я» – образу, а саме: конструктивної, регулятивної, прогностичної та еталонно-оцінної [50].

Саме тому естетичні почуття майбутнього вчителя, водночас, є гранню загальних людських відносин і виступають критерієм універсальності та гармонійності особистості, адже, як зазначає В. Личковах, ні інтелектуальний, ні емоційний розвиток особистості не може бути повним, якщо вона естетично нерозвинена. Естетичні почуття забарвлюють і емоції, і волю, і розум людини вмінням бачити, відчувати та створювати красу. Відповідно особистість, яка знаходиться у стані актуалізації естетичних почуттів, ставиться до себе, до природи, до інших не як споглядач, а як людина, що відчуває унікальність та своєрідність іншого [67].

Естетичні почуття є підґрунтям формування у майбутніх учителів початкової школи емоційної чутливості як готовності до емоційних реакцій, переживань, яка виявляється у свіжості почуттів, вразливості, здатності до подиву, натхнення, піднесеності, захоплення [27]. Не без підстав учені вважають емоційне сприйняття «першоосновою естетичної культури», основою «естетичної чутливості» [6].

Для вчителя емоційна чутливість, на переконання О. Лобач, є найважливішим результатом діяльності, а також духовно-морального самовиховання, зорієнтованого на особистість учня, спостереження за порухами його душі, проникливість у таїни його внутрішнього світу. Необхідно зауважити, що «здатність відчувати» – невід'ємний складник естетичної свідомості та естетичної культури, тому саме через чутливість проходить точка перетину емоційного й естетичного [27].

Таким чином, ступінь розвиненості естетичного почуття суттєво впливає на характер і якість професійної діяльності вчителя початкової школи. Як його сутнісна характеристика, естетичне почуття накладає відбиток на будь-який прояв педагогічної діяльності та його духовного переживання. Воно не тільки забезпечує гармонізацію зовнішнього світу через діяльність, а й збагачує, робить багатоманітними внутрішній світ студентів, їх духовні устремління.

Когнітивний компонент естетичної культури майбутнього вчителя є змістовою основою формування їхньої естетичної культури як об'єктивне знання, яке, за визначенням О. Рудницької, є результатом пізнання дійсності, законів розвитку природи, суспільства й мислення, містять «поняття і терміни, факти повсякденного буття, наукові теорії, прийняті у суспільстві норми ставлення до різних явищ життя тощо» [75, с. 22].

Психологи в процесі сутнісної характеристики знань розглядають її як систему освоєних людиною понять [67]; різноманітні образи сприйняття, пам'яті, мислення, образи предметів і явищ оточуючого світу, образи різних дій людей, знання з позиції динамічних явищ і їх особливостей [75].

Слушним є твердження О. Леонтьєва, що «головне полягає у тому, чим для самої людини стають ті думки і знання, які ми їй повідомляємо, ті почуття, що ми у неї виховуємо, ті прагнення, котрі ми у неї збуджуємо» [67, с. 23]. Згідно з цим, у контексті теоретичного навчання в процесі здобуття професії вчителя початкової школи студенти повинні засвоїти систему знань, яка забезпечить формування естетичної культури в різних видах їх педагогічної діяльності. До неї входять естетико-педагогічні, культурологічні, естетичні знання. Естетико-педагогічні знання закладають розуміння майбутнім учителем початкової школи естетичних основ організації власної педагогічної діяльності. Їх засвоєння для майбутнього вчителя початкової школи слугує підґрунтям для естетичного пізнання і естетичного перетворення педагогічної діяльності, сприяють активізації естетичної свідомості, удосконаленню інтелектуальних процесів та розвивають потребу в самостійній педагогічній діяльності.

Культурологічні знання забезпечують усвідомлення майбутнім учителем початкової школи зв'язок зі світом людської культури, механізмами та історією її розвитку, що сприяє його адаптації до життя в цілісному і динамічному полікультурному світі, зокрема, через формування навичок світоглядного діалогу, поваги та толерантності щодо носіїв інших культур і систем цінностей. Культурологічні знання є універсальною можливістю для педагогів одночасно рухатися в різних культурних світах і переходити з одного світу в інший.

Естетичні знання для майбутнього вчителя є основою формування його естетичного світогляду, «головна ідея якого – прагнення особистості сприймати і оцінювати предмети, явища, процеси навколишньої дійсності з урахуванням того, наскільки вони відповідають естетичним поняттям» [12, с. 268].

Зміст естетичного світогляду визначається різними відношеннями в системі «природа – суспільство – людина», які розвиваються «в єдності історично мінливого й вічного, загального й індивідуального і підкреслюють суб'єктивне значення естетичного світогляду» для кожної особистості [75, с. 10] та сприяють формуванню у майбутнього вчителя початкової школи естетичних поглядів.

Освітній потенціал фахових професійних знань розкривається майбутньому вчителю початкової школи через гуманізаційну сутність. Знання основних законів педагогіки, дидактики, методик для студентів є основою формування в них здатності створювати творчій навчальний процес, естетично будувати та сприймати рівень засвоєння знань, оточуючу дійсність, естетично перетворювати навколишнє середовище.

Естетично засвоєні знання впливають на формування вміння виділяти в навколишній дійсності соціально значущі аспекти, аналізувати особливості змісту навчальних дисциплін, засвоювати знання як особливий дар людини, проте який має бути розвинений і вихований. З цієї позиції знання набуває для майбутнього вчителя початкової школи характеру діалогічності у процесі

спілкування-взаємодії відбувається між трьома суб'єктами: викладачем, студентом і освітнім процесом. Таке естетичне спілкування студентів, можливість перенесення способів взаємодії з навчання в галузь міжособистісного діалогу є важливою рисою педагогічної майстерності – культури спілкування, «мистецтвом душевного контакту».

Інтегративне поєднання знань сприяє інформаційному збагаченню сприйняття, мислення і почуттів студентів на основі залучення багатогранного матеріалу, що також дає змогу з різних сторін пізнати явища, поняття (культурологічні, естетичні, мистецькі, художні) та призводить до формування професіоналізму, який насамперед виявляється в ерудованості, під якою слід розуміти широку поінформованість у галузі естетики, культурології, мистецтва та знань із фахових дисциплін.

Розвинена естетична ерудованість вчителя є однією із найважливіших характеристик його педагогічної діяльності. Чим ґрунтовнішим є естетичне бачення вчителя, тим ефективнішими стають можливості його естетико-виховної діяльності. У процес професійного і особистісного розвитку розвиненість естетичної ерудованості майбутнього педагога визначається сформованістю естетичного тезаурусу як «інтелектуального та емоційного багажу, втіленого у життєвому та оцінному досвіді» [27, с. 29].

Праксеологічний компонент естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи полягає в орієнтації студентів на естетичну діяльність, унікальність якої (за Ф. Шіллером) полягає у свободі творчих сил індивідуума, у створенні прекрасного як реалізації істинно людської потреби. «Як тільки розум проголосив, що повинна бути людська природа, він цим самим ухвалив закон – повинна існувати краса» [75, с. 299].

Завдяки естетичній діяльності розвинені естетичні потреби, багатство почуттів у майбутніх учителів перетворюються на об'єктивний фактор, а естетичне ставлення стає аспектом матеріальних відносин. Уявлення про естетичну діяльність передбачає розгляд її як процесу, універсального, всебічного пошуку найбільш довершених форм людської діяльності, вона

створює естетичність культури, накопичуючи відкриття, уявлення про навколишній світ, розширює світогляд, естетичний досвід, смак людей і тим самим творить світ культури для наступних поколінь. Із позиції філософсько-естетичного аналізу Ю. Борєв визначає естетичну діяльність як емоційно-почуттєву, духовно-ціннісну діяльність людей, спрямовану на перетворення світу відповідно до уявлень про досконале, пов'язана з гармонійною самореалізацією людини та гармонізацією відносин людини та соціуму [6].

Естетична діяльність, що втілена в усіх видах активності людини, як підкреслює Л. Столович, набуває більшої самостійності в художній діяльності, де створення естетичної цінності – не другорядне завдання, не доповнення до цінностей іншого типу, а основна його ціль [85]. Будучи вищим проявом естетичної діяльності, педагогічна діяльність здійснює зворотний вплив на естетичну, піднімаючи її за собою: «Художні досягнення у споживацькому світі беруть участь в естетизації середовища, поширюються, забезпечуючи таким чином стильову єдність перетворюваного людиною світу» [6, с. 244].

В естетичній діяльності естетичне є засобом вирішення життєвих проблем (перетворювальних, пізнавальних та ін.). Тобто йдеться про сприймання як детермінований процес пізнання, у якому різні предмети та явища дійсності перетворюються у зорові образи, на основі яких у людини формується система еталонів, що забезпечує її життєдіяльність [75].

Процес сприймання відбувається у взаємозв'язку з психічними процесами особистості: мисленням, мовою, почуттями і волею. За концепцією В. Моляко, сприйняття пов'язано з теорією творчості, згідно з якою поняття «творче сприймання» – це процес (та його результат) конструювання суб'єктивно нового образу, який у більшій або меншій мірі перетворює, змінює предмети та явища об'єктивної реальності, де перцептивний творчий образ представляє собою оригінальну сукупність нових фіксацій, відбитків, що є в наявності у даного суб'єкта, раніше сформованих образів і їх фрагментів [75].

Поняття «естетичне сприйняття» визначається як здатність до вичленення в явищах дійсності, властивостей, які породжують естетичні хвилювання та

переживання. Н. Мойсеюк цю категорію розуміє як здатність виділяти у мистецтві і житті естетичні якості, образи та переживати почуття [27, С. 428].

С. Пальчевський естетичне сприйняття розглядає як уміння відкривати в людині або в окремих фрагментах світу ту внутрішню істинність, яка, втілюючись у відповідні їй форми, викликає в особистості відчуття прекрасного [67, с. 381].

Отже, врахування особистісного аспекту сприйняття творів мистецтва та навколишньої дійсності є необхідною умовою формування естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи, глибокого розуміння духовних цінностей, опанування естетичного сприйняття світу.

На думку багатьох вчених, ставлення до художніх творів та навколишньої дійсності є специфічною формою пізнання об'єктивної дійсності. З цієї позиції естетичне сприйняття майбутнього вчителя початкової школи у процесі професійної діяльності нерозривно пов'язане з сприйняттям навколишньої дійсності, що, на думку О. Рудницької, є провідним видом діяльності. Воно відображено в цілеспрямованому й цілісному сприйнятті мистецьких творів, художніх творів як естетичної цінності, яке супроводжується естетичними переживаннями та асоціативними уявленнями. У ньому розкривається взаємозв'язок сприймання навколишньої дійсності з емоціями, де під час сприймання зовнішніх об'єктів у процесі відображення одночасно відбувається створення якогось образу й виникає суб'єктивне ставлення як до образу, так і до процесу його відображення через емоції і переживання [75].

Отже, процес естетичного перетворення дійсності відбувається в двох напрямках: зовнішньому (довкілля) і внутрішньому (світ особистості). Саме естетичне перетворення внутрішнього світу впливає на самооцінку особи й стимулює процес її самовдосконалення [75].

Проте, існує не лише сприйняття навколишньої дійсності, але й мистецтво сприймання, яке потребує відповідної підготовки. Мистецтво сприймання – особливий дар людини, який може бути розвинений і вихований. Тому за умови систематичності і тривалості формування естетичного сприймання у

майбутнього педагога відбувається прискорений розвиток його здатності до емоційного реагування, уміння співвідносити почуття з культурою, спроможності до чутливого спілкування з іншими людьми, естетичного відображення дійсності.

Для майбутнього вчителя важливого значення набуває естетично-оцінна діяльність, що сприяє глибокому пізнанню педагогічної діяльності та розумінню краси довкілля. У процесі такої діяльності активізується естетико-пізнавальний потенціал, розвивається критичне мислення і збагачується творча уява.

На переконання О. Воєводіна, О. Горохової, завдяки ній вони можуть аналізувати явища та предмети естетичної сфери, з'ясовувати їхню цінність для кожного або навпаки байдужість чи заперечення [6].

За своєю психологічною структурою естетичний смак формується в три етапи: на першому етапі утворюється певна духовна потреба, а саме потреба в систематичному й інтенсивному спілкуванні з красою та іншими естетичними цінностями; другий зумовлює здатність відрізнити справжні цінності від уявних, від того, що претендує на ціннісне значення, але ним не володіє; третій етап характеризується вміннями знаходити і розвиватися в емоційному досвіді спілкування з носіями естетичних цінностей, а також життєво реальними педагогічними вміннями «вловлювати» і відповідним чином оцінювати прекрасне, піднесене, поетичне, трагічне і т. ін. [27].

Із позиції естетики і мистецтвознавства, естетичний смак – це здатність людини відчувати задоволення чи незадоволення, диференційовано сприймати і оцінювати різноманітні об'єкти [75]; система естетичних уподобань і орієнтацій, що ґрунтується на культурі особистості і на творчому переробленні естетичних вражень [6]; здатність до почуттєвої оцінки і до естетично осмисленого сенсорно-гармонійного аналізу об'єкта [67].

Таким чином, сутність естетичного смаку полягає в єдності чуттєвого й раціонального, емоційного та інтелектуального. З одного боку, естетичний смак для вчителя початкової школи постає його здатністю висловлювати

судження про естетичні якості навколишньої дійсності, з іншого – виражає переживання, реалізуючи тим самим індивідуальну свою неповторність. При цьому важливо підкреслити, що він не тільки зводиться до здатності естетичної оцінки, а завершується присвоєнням або запереченням культурної естетичної цінності. Тому логічно буде визначити естетичний смак як здатність особистості до індивідуального відбору естетичних цінностей, відповідно – до саморозвитку й самовиховання.

Естетичний смак відіграє виключну роль у процесі естетичної творчості. За словами Ф. Шіллера, саме він створює гармонію в індивідуумі, встановлює між чуттєво-емоційним й інтелектуальним життям, оскільки уявлення про прекрасне і повторне, піднесене і низьке, естетичне і художнє, здатність їх оцінювання потребує гармонії «двох сфер людини» – чуттєвої і раціональної [27]. Саме через цю гармонію естетичний смак сприяє вільному прояву почуттів та інтелектуального потенціалу людини у педагогічному процесі.

Творчість не можлива без високорозвиненого естетичного смаку, саме естетичний смак спрямовує естетичну діяльність особистості на відповідність відображених в її результатах краси, гармонії і досконалості об'єктивним процесам і закономірностям, тобто об'єктивній істині.

Таким чином, завдяки інтегруючому характеру естетичної діяльності естетична культура вчителя початкової школи постає у формі системи інноваційних зрушень у його професійній підготовці. Узагальнення викладеного матеріалу дає змогу стверджувати, що естетична культура вчителя початкової школи є складним, поліструктурним утворенням.

Компоненти естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи діалектично пов'язані і взаємно доповнюють один одного, що відображає сутність вчителя як естетично розвиненої особистості, яка наділена сформованими ціннісними орієнтаціями, розвиненою емоційно-естетичною сприйнятливістю, естетично-професійною компетентністю, учителя здатного до творчого самовираження й самореалізації у творчій педагогічній діяльності.

Висновки до першого розділу

Динамічними змінами в системі освіти ставляться нові завдання щодо визначення змісту й форм роботи, обумовлених необхідністю оперативної підготовки сучасного вчителя початкової школи до роботи за нових педагогічних умов, створюваних освітньою системою держави.

У цілому, аналіз стану розробленості проблеми формування естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи показав, що термінологічне поле дослідження є достатньо розробленим у науковій літературі з філософії, естетики, педагогіки, хоча різні аспекти досліджуваної проблеми ще залишаються висвітленими не остаточно.

Провівши аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження та дослідивши різні підходи до визначення «естетична культура» у різні історичні періоди, ми розуміємо естетичну культуру, як сукупність елементів естетичної свідомості, що охоплює естетичне сприйняття, естетичне поцінування, естетичне судження, естетичний смак, естетичний ідеал, естетичне почуття, естетичну діяльність, забезпечує розвиток естетичних здібностей і формування естетичних потреб у сприйнятті та створенні естетичних цінностей.

Наявність у майбутніх фахівців естетичних оцінних суджень дозволяє їм професійно вирішувати проблемні ситуації, прогнозувати результати педагогічного впливу, забезпечити рефлексивне розуміння будь-яких проблем, готовність і здатність надавати дитині психолого-педагогічну підтримку, допомагати їй у розв'язанні будь-яких труднощів, актуалізувати резерви особистісного зростання.

Структуру естетичної культури складає естетична свідомість і естетичні здібності до творчості. Розвинена естетична свідомість особистості включає в себе перш за все розвинену естетичну чуттєвість (естетичне сприйняття, емоції, переживання, почуття і чуттєва частина естетичного смаку) і естетично розвинений розум, інтелект (раціональна частина естетичного смаку, естетичний ідеал, естетичні потреби, погляди, переконання).

Підготовка майбутнього вчителя початкової школи полягає не лише в опануванні ним професійно-необхідними знаннями, уміннями і навичками, які передбачені навчальними планами і програмами, у ході здійснення навчального процесу чи під час проходження педагогічної практики. На професійно-рольових настановах, нормах і очікуваннях майбутнього вчителя позначаються і інші чинники, які нерідко є прихованими і через це некерованими. Соціально-професійний досвід засвоюється майбутнім педагогом не лише через логіку науки і зміст відповідної навчальної дисципліни, завдяки тієї професійно-наукової інформації, яка повідомляється викладачами вищого навчального закладу на лекціях чи семінарських заняттях, або в процесі самостійної навчальної роботи.

В основу естетичної культури майбутнього вчителя покладено систему естетичних знань і вмінь, які стають визначальною характеристикою його гармонійного загального та професійного розвитку. Обов'язковим складником естетичної культури майбутнього вчителя є емоційна забарвленість інтелектуальних процесів елементами захоплення, радісного переживання нового наукового відкриття, зацікавленого до нього ставлення, залучення до творчої скарбниці вчених свого університету.

Спираючись на теоретичний аналіз наукової літератури та спостереження реального досвіду естетичного виховання, можна стверджувати, що вихідним положенням складного особистісного утворення, яким є естетична культура і яке виступає важливою рисою педагогічного професіоналізму, є взаємообумовленість, взаємозалежність інтелектуального, морального, емоційного й діяльнісного компонентів.

Виявляється, що естетична культура включає в себе способи, результати діяльності людини і може розглядатись як механізм, регламентація, що впливає на поведінку і діяльність людини, а сама особа є її носієм і ретранслятором. Прихильники цього підходу визначають естетичну культуру як єдність естетичних знань, переконань, почуттів, навичок і норм діяльності та поведінки.

Суть естетичної культури майбутнього вчителя – полягає в тому, що вона складається з двох великих утворень. З одного боку як окрема особистість, людина з усіма сутнісними силами і певною організаційно-діяльнісною системою є творцем своєї власної долі, а з другого – у майбутньому професіонал-педагог, якому належить виконувати цілком конкретні завдання вчителя і вихователя дітей, учнівської молоді. І тоді виникає потреба узгоджувати свої власні бажання з пошуком вигоди з необхідністю розв'язувати складні професійні педагогічні завдання, які певною мірою перегукуються з особистісними планами і намірами. Саме в єдності особистісних планів і завдань учителя і учня народжується нова ознака естетичної культури майбутнього спеціаліста. Розв'язання освітніх завдань для майбутніх учителів початкової школи є таким же складним і багатоаспектним.

Беручи до уваги погляди науковців щодо визначення структурних компонентів естетичної культури майбутнього вчителя, що відображає в своїй структурній організації й змісті, ми визначили структуру естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи, що містить аксіологічний, афективний, когнітивний та праксеологічний компоненти.

Аналіз різних підходів до сутності естетичної культури вчителя дав змогу сформулювати *сутність поняття «естетична культура вчителя початкової школи» як інтегративного особистісного утворення, що поєднує його особистісні та професійні естетичні якості та включає естетичну свідомість (естетичні почуття, смак, ідеал), естетико-педагогічну компетентність, здатність сприймати, переживати, оцінювати різноманітні естетичні явища відповідно до соціально значущих естетичних норм досконалості і краси, уміння проектувати творчу педагогічну діяльність згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями, гуманістичними світоглядними позиціями. Воно характеризує вчителя як творця і транслятора загальнолюдської та національної культури в її художньо-естетичному вияві, фахівця, який усвідомлює культурну місію освіти і своєї професії.*

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Особливості естетичної культури майбутніх учителів початкової школи в освітньому процесі ЗВО

Сучасний етап реформування національної системи освіти, реформування Нової української школи, характеризується підвищенням ролі естетичного виховання підростаючого покоління. Важливого значення набувають проблеми відродження національної духовності, розвитку і становлення гармонійної, творчої особистості.

Розглядаючи систему основних понять естетичного виховання складно собі уявити, що процеси чи елементи їх існують ізольовано, окремо один від одного. Безумовно, вони є спільним утворенням, що виявляється у свідомості, почуттях, поведінці особи [45].

Доцільним буде розпочати аналіз основних понять з базового, яким є естетика. Буквально з грецької мови воно означає: — відчуття, почуття. Ми використовуємо уже відомі закони і закономірності естетичного розвитку особи і робимо спробу визначити нові важливі можливості впливу прекрасного на особистісне життя студента та його майбутню професійно-педагогічну діяльність. [64, с. 552-556]

Краса як основний компонент змісту естетики є не простим поняттям. Вона іноді прихована у звуках, барвах, формах, але вона не є їм тотожною. Краса визначається змістом речей і явищ у практичному житті людей, а виявляється за допомогою звуків, кольорів, форм. [65, С. 295-305]

Естетичне виховання визначалося найчастіше як процес формування вміння людини жити і працювати за законами краси [45]. Воно ставить і розв'язує такі основні завдання: естетичне сприйняття світу, формування

естетичного смаку й естетичної поведінки, які виявляються в естетиці повсякденного життя (обстановці, відносинах, стосунках, поглядах тощо).

Естетичний розвиток розглядається як процес формування у кожного вихованця потреб і здібностей естетичного сприйняття світу. Естетичний розвиток особи - складне естетичне явище, що відзначив іще Арістотель: — Мета добродетності – прекрасне... [64, с. 552-556]

Найбільш повними і переконливими є визначення тих авторів, які поєднують різні прояви прекрасного в особі людини: зовнішній, внутрішній, соціальний, біологічний, а тому естетичний розвиток особистості можна вважати складним синтетичним процесом, що характеризується високою духовністю людини. Для естетично розвиненої людини притаманними є безкорисливість, свобода від будь-якого меркантильного розрахунку чи матеріального зиску [64, с. 552-556].

Поняття естетичної культури вбирає в себе результати виховання і розвитку особистості. І тоді суть процесу формування естетичної культури майбутнього вчителя можна охарактеризувати як таку навчально-освітню діяльність, яка спрямована на забезпечення особистості системою естетичних знань та вироблення на їх основі естетичного смаку й естетичного сприйняття світу, забезпечення у такий спосіб готовності й уміння особи жити, працювати, поводитися за законами краси. Суть загальної естетичної культури особистості можна розглядати як таку, яка полягає у тому, що вона акумулює в собі елементи всіх складників розвитку людини і виявляється як у розумовій (інтелектуальній) діяльності, так і у фізичній досконалості, а також у моральному, трудовому, валеологічному процесах, всі їх об'єднуючи і гармонізуючи.

Таким чином, із великого і складного емоційно-почуттєвого та інтелектуально-інформаційного розмаїття складників естетичної культури ми виділяємо три складові частини, які вбирають у себе всі інші. Такими поняттями можна вважати: естетичне виховання, естетичний розвиток, естетична культура. Названі три утворення є надзвичайно складними, бо

вміщують безліч елементів як творчої емоційно-почуттєвої сфери, так і фізично-біологічної та соціально-громадської та морально-психологічні.

Переважає більшість дослідників поняття культури визначає, виходячи з двох взаємопов'язаних між собою факторів і результатів людської діяльності: матеріальної та духовної, як про це пише, наприклад, В. Липський [64, с. 552-556].

Матеріальна культура охоплює всю сферу праці, житла, одягу тощо, а духовна сфера представляє свідомість (політика, філософія, право, мистецтво тощо). Обидва аспекти діяльності тісно взаємопов'язані. Естетична культура є одним із компонентів духовної діяльності. Духовне пов'язано з матеріальними сферами життя, бо естетичні навички, поняття узагальнені й пов'язані з різними (майже з усіма) сферами діяльності людини.

В основу естетичної культури майбутнього вчителя покладено систему естетичних знань і вмінь, які стають визначальною характеристикою його гармонійного загального та професійного розвитку. Обов'язковим складником естетичної культури майбутнього вчителя є емоційна забарвленість інтелектуальних процесів елементами захоплення, радісного переживання нового наукового відкриття, зацікавленого до нього ставлення, залучення до творчої скарбниці вчених свого університету.

Спираючись на теоретичний аналіз наукової літератури та спостереження реального досвіду естетичного виховання, можна стверджувати, що вихідним положенням складного особистісного утворення, яким є естетична культура і яке виступає важливою рисою педагогічного професіоналізму, є взаємообумовленість, взаємозалежність інтелектуального, морального, емоційного й діяльнісного компонентів. Виявляється, що естетична культура включає в себе способи, результати діяльності людини і може розглядатись як механізм, регламентація, що впливає на поведінку і діяльність людини, а сама особа є її носієм і ретранслятором [64, с. 552-556]. Прихильники цього підходу визначають естетичну культуру як єдність естетичних знань, переконань, почуттів, навичок і норм діяльності та поведінки.

Якщо звернутись до довідкових джерел з філософських, філологічних, психолого-педагогічних наук, то можна дійти висновку, що на процес формування естетичної культури майбутнього вчителя впливає сама історія створення навчального закладу, відкриття його підрозділів і залучення до роботи в ньому провідних учених країни, всього світу в цілому створює і певний мікроклімат і формує відповідний зміст навчання, який уміщує в собі універсальність естетичного начала.

На відміну від інших складників усебічного і гармонійного розвитку особистості естетичне виховання й естетична культура входять певним чином в усі інші, а саме своєю наявністю поліпшують здійснення загального процесу розвитку особистості. Безумовним є те, що культурологічна природа всього процесу естетичного виховання і розвитку є і природним і цивілізованим показником його універсальності та інтегративності, загального характеру і конкретного втілення у будь-які сторони й складника всебічного й гармонійного формування особистості.

Крилатий вислів Г.Сковороди - що в людині все має бути прекрасним: і одяг, і обличчя, і душа, і думки, засвідчує той факт, що і неспеціалісти з питань даної теми переконані в універсальному значенні естетичного начала в житті людини. Визначення В. Липським суті естетичної культури як єдності почуттів, смаків та ідеалів, які матеріалізуються у процесі перетворення світу за законами краси, є переконливим і точним [64, с. 552-556].

Суть естетичної культури майбутнього вчителя – полягає в тому, що вона наче б то складається з двох великих утворень. З одного боку ми як окрема особистість, людина з усіма сутнісними силами і певною організаційно діяльнісною системою є творцем своєї власної долі, а з другого – ми у майбутньому професіонал-педагог, якому належить виконувати цілком конкретні завдання вчителя і вихователя дітей, учнівської молоді. І тоді за такої складності вибору виникає потреба узгоджувати свої власні бажання з пошуком вигоди з необхідністю розв'язувати складні професійні педагогічні завдання, які певною мірою перегукуються з особистісними планами і

намірами. Саме в єдності особистісних планів і завдань учителя і учня народжується нова ознака естетичної культури майбутнього спеціаліста. Розв'язання освітніх завдань для нас, як майбутніх учителів початкової школи є таким же складним і багатоаспектним.

Як ні в якій іншій професійній діяльності, в педагогічній – характер естетичного освоєння дійсності є яскраво вираженим соціальним явищем, бо суть і завдання навчально-виховної роботи полягають у тому, щоб через засвоєння досвіду попередніх поколінь підготувати молодь до адаптації та пристосування до довкілля загалом та до різних форм соціалізації зокрема.

Суспільно-історична обумовленість естетичних особистісних переконань, які засвоюються і формуються під впливом буднів, залишаються потім на все життя. Крім того, у нашому університеті, де досить високий рівень загальнонаукової та науково-професійної підготовки (з навчальної дисципліни), міститься і певний елемент естетичного сприйняття світу через предмет викладання. Таке морально-естетичне, емоційно-почуттєве забарвлення змісту базової освіти, з основ наукових знань є міцним і надійним елементом університетської освіти, якщо воно пронизує методику викладання основ наук, а не тільки спецкурсів з педагогіки.

Суть естетичної культури майбутнього вчителя нашого університету вміщує в собі специфіку високого рівня наукових знань і методології дослідження і викладання та методики наукового пошуку, що активізує процес формування наукового світогляду, який ефективно впливає на якість морально-естетичних переконань культури і поведінки. Реально існує емоційно-піднесена атмосфера класичного університету з його віковими традиційними правилами, які зберігаються елітою наукового кадрового складу, передаються із покоління в покоління, зміцнюючи духовні засади виховання спеціаліста [64, с. 552-556].

Естетична культура особистості в її житті виконує низку важливих функцій, тому що людина не є однозначною. Людина не може раз і назавжди визначити лінію своєї поведінки. Сформованість естетичного

почуття і стає тією умовою, яка допомагає щоразу віднаходити — правильну лінію поведінки та взаємодії. Спілкування з недовірливими та підозрілими людьми вимагає терпіння й обережності, а з дратівливими — ефективним є спокійний тон при повному ігноруванні їхніх примх. Самовпевнених і хвалькуватих ставить на місце іронія, але якщо ми маємо справу з сором'язливими та невпевненими в собі, то це буде не зовсім справедливо. І тоді доцільно буде зробити зацікавлений вигляд, даючи можливість сором'язливому студентові зосередитися. Не слід очікувати від флегматика негайного реагування і яскравого прояву почуттів. Непросто уявити, що холерик у критичних ситуаціях залишиться спокійним, стриманим і холодним [64, с. 552-556].

Основною метою нашого університету (та й усіх інших) є завдання навчити майбутнього вчителя узгоджувати свої дії, поведінку, наміри з вимогами й інтересами навколишнього світу. Гармонія і процес гармонізації як провідна ідея гуманізації та гуманітаризації суспільства загалом та навчально-виховного процесу зокрема набуває все ширшого визнання і переконливого обґрунтування. Гармонійно розвинена особистість є соціально активною, яка вміло поєднує в собі духовне багатство і моральну чистоту та є здатною до позитивної творчої діяльності щодо збереженню довкілля. Естетичний елемент при цьому є провідним і обов'язковим.

Естетичне почуття не заперечує, а підсилює морально-етичний компонент особистості, міцно закріплюється у свідомості людини і сприяє формуванню естетичного смаку. Естетичний смак у системі загальної естетичної культури вміщує у собі раціональне і почуттєво-емоційне, а також є професійної педагогічної діяльності, бо в системі освітньої діяльності краса і добродійність - провідні показники необхідного рівня компетентності та професіоналізму. Процес формування естетичного смаку - складний і багатоаспектний. Він уміщує у собі естетичні знання, творчі вміння, внутрішню красу і готовність до самовираження, самопрезентації та самореалізації в гармонії з довкіллям і на втіху собі й тим, хто оточує.

Переважає більшість позитивних учинків здійснюється людиною без умови про винагороду, без будь-якого мотиву щодо особистісного інтересу чи вигоди. У деяких учинках порядних людей неможливо віднайти щось егоїстичне чи егоцентричне.

У системі формування естетичної культури майбутнього вчителя естетичні смаки, почуття, ідеї, ідеали набувають професійно-громадського забарвлення і можуть включатися у учення гедонізму (від гр. *hedone* – задоволення) та евдомонізму (від гр. *eudaimonia* – щастя). Суть першого полягає в тому, що метою поведінки є окремі випадки задоволення, а другого – в тому, що кінцевою метою поведінки є щастя як система життя, в якій сукупність випадків задоволення переважає над стражданнями.

Почуття прекрасного, яке виявляється не тільки в умінні насолоджуватися красою, а й у переживанні глибокої здорової любові до краси як об'єктивної цінності, яка здатна не тільки принести втіху окремій особі, а навіть — урятувати світ, є вищим показником загальної естетичної культури особи. Саме такий великий сенс розуміється в широкому тлумаченні поняття естетичної культури, яка поширюється на всі напрямки життєдіяльності особи.

Гедонізм та евмедонізм у структурі розвитку особистості посідають місце, що межує з розумовим, моральним, фізичним і естетичним. І провідним можна вважати естетичне, яке найбільш повно і широко торкається різних граней життєдіяльності особи, бо починається зі сфери підсвідомого, емоційно-почуттєвого розвитку людини і створює відповідно оптимістичну і щасливу систему життя. Живими людськими прикладами, взірцями естетичної поведінки можуть бути Леся Українка, Марина та Анастасія Цвітаєви, Джордж Байрон, Герберт Уелс, Оскар Уайльд та деякі інші, які всі питання творчості, життєдіяльності, поведінки прагнули розв'язати і розв'язували з позиції захисту, утвердження принципів краси і прекрасного [64, С. 552-556].

Отже, поняття, пов'язані з розв'язанням питань естетичного виховання і навчання, естетичного розвитку особистості й формування естетичної культури краще визначати та розв'язувати в системі комплексного підходу до

соціальної та професійної підготовки майбутнього вчителя. Значення естетичного виховання оцінюється з погляду його комплексного характеру та взаємозв'язків з процесом усебічного і гармонійного розвитку особистості.

Безумовно, що нові соціально-економічні умови та реальність Нової української школи впливають на діяльність та функції нашого університету. Вони зумовлюють динаміку розвитку загальних вимог: від передачі готових знань до використання їх у реальному навчальному процесі. Приклади поведінки викладача, який на основі глибоких загальних культурологічних, соціально-психологічних, спеціальних знань, застосування сучасних дидактичних і виховних технологій спрямовує зусилля на навчально-виховну діяльність, мета якої – виховання загальної професійної педагогічної майстерності та естетичної культури майбутнього вчителя є провідною умовою ефективної підготовки вчителя в нашому університеті.

Усе це засвідчує, що формування естетичної культури майбутнього вчителя у сучасних умовах нашого університету тісно поєднує між собою різні напрями освітньої діяльності, є втіленням різних навчальних і виховних впливів.

У процесі дослідження ми дійшли висновку щодо доцільності постановки питання про загальну естетичну культуру особистості. Сутність її полягає у виокремленні того універсального і завжди конкретного елемента, який є атрибутом усіх інших складників гармонійного розвитку особистості й буває представленим у кожну дану миттєвість життєдіяльності людини. Йдеться про особливість розумового розвитку, яка буває емоційно-почуттєвою окрасою наукового, освітнього пошуку, який дає насолоду своїм відкриттям нового і самим процесом дослідження. Суть естетичної загальної культури полягає в реальному, позитивному впливі системи наукових ідей, положень, закономірностей, які своїм відкриттям, і змістом, і методикою застосування викликають приємні переживання.

Естетика поведінки, побуту, обстановки є критеріями не лише естетичними, а й моральними. Щодо трудової діяльності та елементів її

естетизації (опори на позитивні почуття, сформованість відповідного ставлення до нього), то кожен може при бажанні знайти їх у реальному процесі створення матеріальних і духовних благ і у творах класиків педагогічної думки.

Найбільш яскравим і переконливим є твердження К.Ушинського, який говорив — «Матеріальні результати праці підносять людську гідність: але тільки внутрішня, духовна, животворна сила праці слугує джерелом людської гідності, а разом з тим і моральності та щастя. Такий животворний вплив має тільки особиста праця на самого творця. Матеріальні результати праці можна відняти, успадкувати, купити, але внутрішньої духовної животворної сили праці не можна ні відняти, ні успадкувати, ні купити за все золото Каліфорнії: вона залишається у того, хто трудиться» [64, с. 552-556].

Унікальність та універсальність поняття загальної естетичної культури виводиться нами з огляду на те, що виховання (соціалізація) є основним фактором розвитку людської особистості – процесу підготовки до трудової діяльності, яка визначає, якою є, стає, буде доля людини. І тут тлумачення суті праці та її ролі в житті людини, яке дав К. Ушинський, є визначальним: — Праця, як ми її розуміємо, це така вільна й узгоджена з Християнською мораллю діяльність людини, на яку вона наважується через безумовну необхідність її для досягнення тієї чи іншої істинно людської мети в житті [64].

Будь-яке визначення є недосконалим, як говорили древні мислителі. Недосконалою є і наша спроба щодо визначення суті загальної естетичної культури. Однак на сьогодні нам видається своєчасною постановка такого завдання і прагнення розв'язати його. В поняття загальної естетичної культури входить такий стан людини, коли вона яскраво уявляє собі високий сенс доброзичливої поведінки, сумлінної праці та сприймає як особистісно цінну і корисну ідею щодо готовності жити за законами краси, коли смисл прекрасного стає стимулом його позитивної діяльності й організації міжособистісних взаємин.

Вивчення філософської, психолого-педагогічної літератури дало змогу з'ясувати та уточнити сутність поняття — естетична культура. Під поняттям — естетична культура особистості ми *розуміємо цілісність естетичної свідомості та естетичної діяльності, основою якої є емоційно-почуттєве переживання вражень, знання, що виявляється в різних формах естетичного ставлення (відчуття, оцінювання тощо) і є проявом ціннісної позиції особистості.*

2.2. Дослідження готовності майбутніх учителів початкової школи до формування естетичної культури молодших школярів

У розбудові національної системи освіти України за роки незалежності було зроблено суттєві кроки в оновленні її змісту та вирішенні проблем, які постають перед людством у процесі його культурного розвитку.

Відтак, з огляду підвищення вимог щодо професійної підготовки майбутнього вчителя на сьогочасному етапі перегляду потребує зміст й організація як педагогічної, так і мистецької освіти, котра є «складовою системи освіти, є процесом навчання, виховання, самовиховання особистості засобами різних видів мистецтва (музики, театру, хореографії, кіно, образотворчого мистецтва, архітектури, дизайну тощо)» [93, с. 283].

У модернізації освітньої системи має бути вчитель, якого академік І.Зязюн називає ключовою фігурою особливого типу, високоосвіченим педагогом-інтелектуалом, носієм загальнолюдської культури в інтелектуально-естетичному вияві, та усвідомлює «культурну місію освіти і своєї професії, який розуміє проблеми сучасного учня, здатний до захисту і підтримки культури підростаючого покоління» [93, с. 130].

В процесі оптимізації гуманної спрямованості загальної освіти виникає необхідність сучасного підходу у підготовці майбутнього вчителя початкової школи, який здатний реалізувати культурне наповнення змісту та освіти,

готового до здійснення відповідної функції в педагогічній практичній діяльності.

Відомо, що мистецька освіта є підсистемою загальної шкільної освіти, в якій гармонійно поєднується навчання, виховання і розвиток дітей засобами мистецтва. Мистецька освіта покликана готувати школярів до активної участі в соціокультурному житті. Окрім того, мистецька освіта в школі розглядається не лише як ядро системи художньо-естетичного виховання, але і як процес духовно-естетичного збагачення особистості шляхом залучення до цінностей мистецтва в соціокультурному просторі (естетична соціалізація). З іншого погляду, суто педагогічного, мистецька освіта має спрямовуватися на забезпечення спеціально організованих педагогічних умов формування духовного світу зростаючої особистості засобами мистецтва у загальноосвітніх навчальних та позашкільних закладах.

Таким чином, ймовірно, що дисципліни мистецько-естетичного циклу відіграють важливу роль в організації навчального та виховного процесу передусім у загальноосвітніх навчальних закладах, де вчитель допомагає учням зрозуміти сенс культурних цінностей, художніх творів сучасності й прагне мотивувати усвідомлення змістового наповнення явищ художньої культури та мистецтва.

Відповідно Концепції Нової української школи актуальним завданням сучасної школи є реалізація компетентнісного підходу, тому сучасна освіта будується на формуванні в учнів ключових компетентностей. Загальнокультурна компетентність - здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності [57].

Міжпредметна естетична компетентність - здатність орієнтуватися в різних сферах життєдіяльності, що формується під час опанування різних видів мистецтва. Предметними мистецькими компетентностями, у тому числі музичними, образотворчими, хореографічними, театральними, екранними, є

здатність до пізнавальної і практичної діяльності у певному виді мистецтва [57].

Як переконливо, запевняє академік І. Зязюн, що зв'язок процесів формування духовної культури особистості, та переходу від засвоєння інформації до розвитку світоглядної позиції людини саме засобами мистецтва є основною фундаментальною позицією мистецької освіти. А педагогічна діяльність самого вчителя, на думку відомого вченого, спрямована на розвиток художньо-естетичного світогляду школярів та майбутніх вчителів, відповідно їхньої здатності до сприймання оцінювання й творчої діяльності у мистецтві [32].

Загалом педагогічна компетентність передбачає наявності у вчителя художньо-естетичних дисциплін як психолого-педагогічних знань, так і розвинутого художнього мислення, здатності добирати, аналізувати й синтезувати здобуті знання і навички у досягненні мети під час педагогічної діяльності, а також досконало володіти педагогічно мистецькими технологіями. Надбання такої компетентності майбутніми вчителями початкової школи, має набуватися, насамперед, у саморозвитку особистості, потужним засобом якого є мистецтво.

У Новій українській школі формування мистецької (музична, образотворча) компетентності учнів початкової школи закладається на уроках музичного та образотворчого мистецтв. Але кожен урок має свої важливу часточку у формуванні мистецької компетентності учнів початкової школи, зокрема на уроках літературного читання, природознавства та Я у світі.

Реалізація компетентнісного підходу у Новій українській школі на уроках музичного мистецтва має мету в початковій школі - формування основ музичної культури учнів як важливої і невід'ємної частини їхньої духовної культури, комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей у процесі сприймання й інтерпретації кращих зразків української і світової музичної культури, а також формування естетичного досвіду, емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва.

Ця мета конкретизується в основних завданнях, спрямованих на формування базових освітніх компетентностей та загальний естетичний розвиток учнів:

- введення учнів у світ добра й краси, відбитий у музичних творах, засвоєння ними початкових знань про особливості художньо-образної мови музичного мистецтва;

- розвиток чуттєво-емоційного сприйняття навколишнього світу крізь призму музичного мистецтва, прилучення учнів до животворного джерела людських почуттів і переживань, втілених у музиці;

- збагачення емоційно-естетичного досвіду учнів, підведення їх до осягнення художньо-образної суті музичного мистецтва в його найпростіших втіленнях;

- сприяння розвитку образного мислення, уяви, загальних та музичних здібностей учнів;

- формування здатності до різних видів активної музично-творчої діяльності, опанування елементарними практичними вміннями та навичками;

- формування універсальних (духовних, моральних, громадянських, естетичних) якостей творчої особистості;

- виховання ціннісного ставлення до музичного мистецтва.

Змістове наповнення програми передбачає формування в учнів *світоглядних, ціннісно-орієнтаційних, навчально-пізнавальних, творчо-діяльнісних, комунікативних компетентностей*, що досягається через сприймання та інтерпретацію творів народного і професійного музичного мистецтва, оволодіння досвідом художньо-практичної діяльності, розвиток творчих здібностей, потреби в міжособистісному спілкуванні та спілкуванні з творами музичного мистецтва [57].

Реалізація компетентнісного підходу в образотворчому мистецтві, *метою є* художнє виховання засобами образотворчого мистецтва, формування і розвиток в учнів комплексу ключових, міжпредметних і предметних

компетентностей у процесі опанування художніх цінностей та способів художньої діяльності шляхом здобуття власного естетичного досвіду.

Головними завданнями курсу є:

Формування:

- емоційно-естетичного досвіду учнів, культури почуттів, елементарних світоглядних орієнтацій та оцінних суджень, основ національної та громадянської свідомості;

- особистісно-позитивного, художньо-естетичного сприйняття дійсності на основі емоційно-чуттєвого досвіду, здатності до художнього мислення та творчої активності;

- художньої компетентності учнів у процесі засвоєння основ образотворчої грамоти;

- елементарних умінь та навичок використовувати художні техніки та матеріали, засоби художньої виразності у власній творчій діяльності;

Розвиток:

- чуттєво-емоційної сфери, здатності розуміти та інтерпретувати твори мистецтва (у відповідності до вікових можливостей), оцінювати естетичні явища;

- універсальних особистісних якостей та здібностей: образного мислення, уяви, фантазії, спостережливості, зорової пам'яті, художнього смаку та сприйняття кольору, форми, ритму, фактури поверхні тощо;

- художньо-практичних умінь, навичок та вміння використовувати набуті знання у самостійній художній діяльності;

Засвоєння учнями:

- початкових знань про образотворче мистецтво та його роль у житті суспільства, культурному середовищі;

- основних понять з курсу образотворчого мистецтва через сприйняття композиції, форми, кольору, об'єму, простору, руху тощо;

- елементарних знань про специфіку художньо-образної мови різних видів образотворчого мистецтва та виражальні можливості художніх технік і матеріалів [57].

Вважаємо за важливе підкреслити, що аби сформувати в учнів початкової школи особливу естетичну та мистецьку компетентність сам вчитель повинен сформувати та володіти високим рівнем мистецької компетентності.

Для повнішого розуміння окресленої проблеми слід згадати значний внесок в дослідження відповідно формування світогляду особистості засобами мистецтва, який здійснили сучасні вчені-педагоги (М. Лещенко, Л. Масол, О.Олексюк, В. Орлов, Г. Падалка, М. Ростовський, О.Рудницька, О. Щолокова, Г.Шевченко) і психологи (І.Бех, А.Костюк, А.Леонт'єв, Д.Леонт'єв, В. Рибалка, С. Рубінштейн та інші). У своїх працях науковці переконливо акцентують увагу на можливостях мистецтва, яке є ключем до відкриття, розуміння людської індивідуальності, її специфіки та закономірностей, найважливішим засобом ціннісно-смиислового осягнення життя.

Більшість психологів та педагогів надають великого значення розвитку особистості через мистецтво, стверджують що саме оперування його засобами забезпечать цілісність та творчий розвиток особистості. Науковці Б. Асаф'єв, К. Абульханова-Славська, Г. Айзенк, О. Леонт'єв, Д.Леонт'єв, Г.Падалка, В. Петров, А. Сохор, С. Рубінштейн, О. Рудницька у своїх дослідженнях різнобічно розглядали феномен сприйняття мистецтва.

Аналіз результатів яких уможливив висновки, щодо важливості розвитку внутрішньої активності сприймаючого, коли здійснюється усвідомлення власного ціннісно-смиислового світу. Саме в цьому полягає найбільш важка й найбільш необхідна робота вчителя, наголошував І.Зязюн, оскільки вчитель стикається зі складними психічним явищами розуміння особистості як суб'єкта взаємодії з мистецьким твором. Адже психологічні явища художнього сприйняття торкаються найінтимніших, глибинних структур особистості, які характеризують й внутрішній світ, потреби, цінності, ідеали, світобачення, світовідчуття, світопереживання [93, С. 118].

2.3. Компоненти та показники естетичної культури майбутніх учителів початкової школи

Результати теоретичного аналізу проблеми підготовки вчителів початкової школи до формування естетичної культури учнів виявили значущість феномену естетичного досвіду в особистому становленні молодшого школяра та посилену увагу науковців до питань оптимізації системи естетико-педагогічної підготовки вчителів. Наразі постає завдання виявлення готовності студентів до досліджуваної діяльності як якісного показника підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування естетичної культури молодших школярів.

Таким чином, нам важливо було встановити та дослідити критерії та показники готовності майбутніх учителів початкової школи до формування естетичної культури молодших школярів; виявити рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до означеної діяльності.

Дослідженням було охоплено 39 майбутніх учителів початкової школи педагогічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету та 15 (однокурсники) учителів початкової школи. З метою з'ясування рівнів підготовки студентів до формування естетичної культури молодших школярів, виокремлено критерії готовності до досліджуваної діяльності. У їх визначенні були враховані компоненти готовності до формування естетичної культури молодших школярів (*цільовий, когнітивний, аксіологічний, процесуально-операційний*) та компоненти естетичної культури учнів (*аккумулятивний, ціннісно-спонукальний, творчо-результативний*).

Так, у структурі естетичної культури було виділено *аккумулятивний компонент*, що виявляється в емоційно-позитивній реакції на об'єкти та явища навколишньої дійсності, в асоціативно-образній обробці естетичної інформації, естетичних знаннях. Дитина в процесі життєдіяльності акумулює та засвоює різноманітну інформацію. Когнітивна частина є важливою складовою будь-якого досвіду й «забезпечує формування у свідомості суб'єкта навчально-виховного процесу загальної картини світу і цілісного

світосприйняття, допомагає йому знайти раціональні підходи до вибору способів пізнавальної та практичної діяльності» [75, с. 22].

Таким чином, *перший критерій готовності* студентів до формування естетичної культури учнів – *здатність до розширення естетичного тезауруса молодших школярів* виявляється в наступних показниках: усвідомлення цілей і завдань діяльності з формування естетичного досвіду дитини; уміння виявляти естетико-виховний потенціал об'єктів і явищ навколишньої дійсності; уміння забезпечувати асоціативно-образну обробку інформації; уміння використовувати інтеграцію мистецтв у навчально-виховній роботі з молодшими школярами.

У структурі естетичної культури ми виокремлюємо *ціннісно-спонукальний компонент*, що включає естетичні почуття до природи та мистецтва, естетичну оцінку об'єктів і явищ навколишньої дійсності та мистецтва, естетичні мотиви практичної діяльності. Дослідники наголошують, що в період молодшого шкільного віку цінність набуває характеру стійкого механізму, спрямовує зміст психічної діяльності, впливає на сферу почуттів та перебіг мотиваційних процесів.

Поняття «цінність» співвідноситься з поняттям «оцінка», яке характеризує різні аспекти суб'єкт-суб'єктного ставлення особистості до дійсності. Як слушно зазначає І. Зязюн, що завдяки набутій естетичній культурі, яка закріплюється у вигляді стійких ціннісних орієнтацій, установок, встановлюється естетична орієнтація на предмет [36, с. 23-31.].

Викладене вище сприяло виокремленню *другого критерію готовності – спрямованість на коригування ціннісної сфери дитини естетичними засобами*. Показниками цього критерію було визначено уміння урізноманітнювати спектр естетичних уподобань та смаків дітей; уміння поглиблювати естетичне сприйняття учнями навколишньої дійсності та мистецтва; уміння вмотивовувати практичну діяльність молодших школярів із позиції краси.

У структурі естетичної культури ми виокремлюємо *творчо-результативний компонент*, сформованість якого сприяє самореалізації учнів в естетичній діяльності й включає художньо-творчу інтерпретацію естетичних вражень; креативність особистих поведінкових програм; екстраполяцію естетичної культури на інші сфери життєдіяльності з метою розширення соціального досвіду.

Самореалізація, на думку вчених, це утвердження себе як особистості, котра не обмежує інтересів інших, а також обумовлює розвиток творчих здібностей – наукових, художніх, технічних, спортивних, організаційно-комунікативних [89, с. 129]. Молодший школяр може самореалізуватися, виявити індивідуальні особливості, ставлення до навколишнього та до себе у творчості за законами краси. Як слушно підкреслюють науковці, що одне з найважливіших питань дитячої психології та педагогіки – це питання про творчість дитини, що виявляється в усій своїй силі вже в ранньому дитинстві.

Отже, *забезпечення творчої самореалізації дитини в естетичній діяльності* було виокремлено як *третій критерій готовності*, що виявляється в умінні організовувати художньо-творчу діяльність молодших школярів; умінні створювати естетико-виховні ситуації у практичній діяльності учнів; умінні налаштовувати учнів на розширення меж використання набутого естетичного досвіду.

Розробляючи критеріальні підходи до виокремлення показників, ми спиралися на державні стандарти, де визначені комплексні кваліфікаційні уміння педагогічної діяльності. Представлені в табл. 2.1. критерії мають виражені показники у вигляді умінь, що носять локальний характер по відношенню до комплексних кваліфікаційних умінь. Враховуючи державні стандарти підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти першого рівня, кожен показник розструктурований на окремі складники (дод. В), які містять знання, уміння, навички, здатності, що характеризують узагальнено критерії формування естетичної культури (табл. 2.1) і спрямовані на усвідомлення необхідності спеціальних виховних цілей, вибору певного змісту діяльності,

засобів формування, контроль виконання і визначення результативності впливів, перевірку відрефлексованості дії. Кожен із виокремлених критеріїв готовності до формування естетичної культури молодших школярів (здатність до розширення естетичного тезауруса молодших школярів, спрямованість на коригування ціннісної сфери учнів естетичними засобами, якість забезпечення творчої самореалізації дитини в естетичній діяльності) присутній наскрізно у всіх компонентах готовності (цільовому, когнітивному, аксіологічному, процесуально-операційному).

Таблиця 2.1

Критерії та показники готовності майбутніх учителів початкової школи до формування естетичного досвіду молодших школярів

Критерії	Показники
Здатність до розширення естетичного тезауруса молодших школярів	усвідомлення цілей і завдань діяльності з формування естетичної культури школяра; уміння виявляти естетико-виховний потенціал об'єктів і явищ навколишньої дійсності; уміння забезпечувати асоціативно-образну обробку інформації; уміння використовувати інтеграцію мистецтв у навчально-виховній роботі з молодшими школярами
Спрямованість на коригування ціннісної сфери учнів естетичними засобами	уміння урізноманітнювати спектр естетичних уподобань та смаків дітей; уміння поглиблювати естетичне сприйняття учнями навколишньої дійсності та мистецтва; уміння вмотивовувати практичну діяльність молодших школярів із позиції краси
Якість забезпечення творчої самореалізації учня в естетичній діяльності	уміння організовувати художньо-творчу діяльність молодших школярів; уміння створювати естетико-виховні ситуації у практичній діяльності учнів; уміння налаштовувати учнів на розширення меж використання набутого естетичного досвіду

Однак, показник першого критерію – усвідомлення цілей і завдань діяльності з формування естетичної культури учнів та уміння здатності до

розширення естетичного тезауруса молодших школярів найбільш впливають на рівень сформованості цільового та когнітивного компонентів готовності, уміння спрямованості на коригування ціннісної сфери учнів естетичними засобами – аксіологічного компонента готовності, уміння якості забезпечення творчої самореалізації дитини в естетичній діяльності – процесуально-операційного компонента готовності до формування естетичної культури молодших школярів.

На підставі аналізу визначених критеріїв та показників було встановлено рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до формування естетичної культури молодших школярів.

Формальний (низький) рівень переважає в студентів, які не усвідомлюють цілі і завдання діяльності з формування естетичної культури учнів. Майбутні вчителі цього рівня не виявляють естетико-виховний потенціал об'єктів і явищ навколишньої дійсності, які можна використовувати в навчально-виховному процесі; відчувають утруднення в моделюванні навчально-виховної взаємодії з використанням інтеграції мистецтв, в організації художньо-творчої діяльності молодших школярів; не вміють забезпечувати асоціативно-образну обробку молодшими школярами одержаної інформації, урізноманітнювати спектр естетичних уподобань та смаків школярів, поглиблювати естетичне сприйняття учнями навколишньої дійсності та мистецтва.

Майбутні вчителі, що умовно віднесені до низького рівня, не вбачають за необхідне вмотивувати практичну діяльність молодших школярів із позиції краси, створювати естетико-виховні ситуації, розширювати межі використання набутого учнями естетичного досвіду.

Частково-продуктивний (середній) рівень переважає в майбутніх вчителів, яким властиве здебільшого використання естетико-виховного потенціалу об'єктів і явищ з яскраво вираженими естетичними якостями; обмеженістю спектра власних естетичних уподобань і відповідно недостатнім рівнем сформованості уміння урізноманітнювати спектр естетичних уподобань і смаків дітей, уміння забезпечувати асоціативно-образну обробку інформації.

Майбутні фахівці, що умовно віднесені до середнього рівня, виявляють здатність до поверхового, ескізного використання інтеграції мистецтв у освітньому процесі; репродуктивних, традиційних форм організації художньо-творчої діяльності дітей. Студенти розв'язують природні естетико-виховні ситуації, проте характеризуються початковими вміннями створення власних естетико-виховних ситуацій у практичній діяльності учнів; обмеженими поглядами на сфери застосування естетичного досвіду, звуженням його до досвіду мистецтва; вмотивовують практичну діяльність молодших школярів та поглиблюють естетичне сприйняття учнями навколишньої дійсності та мистецтва лише на уроках художньо-естетичного циклу. Майбутні фахівці пов'язують цілі і завдання діяльності з формування естетичної культури дитини лише з освітньою галуззю «Мистецтво».

Креативний (високий) рівень властивий майбутнім вчителям, що усвідомлюють цілі і завдання діяльності з формування естетичної культури учнів, забезпечують асоціативно-образну обробку інформації; доцільно використовують інтеграцію мистецтв у навчально-виховній роботі з молодшими школярами.

Майбутні вчителі глибоко аналізують навколишню дійсність на предмет наявності естетико-виховного потенціалу, їм характерні уміння налаштовувати учнів на розширення меж використання набутого естетичного досвіду, на гармонійний взаємозв'язок естетичного досвіду з іншими сферами буття, креативний підхід до організації художньо-творчої діяльності дітей, до проектування емоціогенних естетико-виховних ситуацій. Майбутні вчителі оволоділи уміннями урізноманітнювати спектр естетичних уподобань та смаків дітей, поглиблювати естетичне сприйняття школярами навколишньої дійсності й мистецтва та умінням вмотивовувати практичну діяльність учнів із позиції краси на рівні систематизації, контролю та корекції.

Ми спостерігали також і за вчителями початкової школи м. Рівного: Дорош Оксаною Юріівною (Рівненської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 13) та Уніч Валентиною Вікторівною (Рівненської загальноосвітньої школи

I-III ступенів № 3), під час проходження педагогічної практики із стажем педагогічної діяльності не більше п'яти років та нашими однокурсниками, що працюють в школах м. Рівного: Савич Людмила Вікторівна (вчитель початкових класів, НВК-ліцей №19), Томчук Ольга Вікторівна (вчитель початкових класів, онлайн школа 977). З метою виявлення рівнів готовності вчителів початкової школи до формування естетичної культури молодших школярів. Ми спостерігали за вчителями та учнями, проводили дослідницькі бесіди та анкетування. Так, 93,2% вчителів вважають підготовку студентів до формування естетичної культури молодших школярів суттєво важливою. Однак аналіз практичного досвіду розв'язання вчителями початкової школи означеної проблеми та результати самооцінки педагогами власної готовності до формування естетичної культури учнів виявили, що низький рівень готовності до досліджуваної діяльності притаманний 92,5%, середній рівень – 4,5%, високий рівень – 3% педагогів.

На думку вчителів, у їх підготовці до формування естетичної культури школярів не вистачає *«теоретичних знань та практичних навичок»*, *«власного естетичного досвіду»*, *«поглибленого вивчення творів мистецтва та їх авторів»*, *«досвіду роботи»*, *«достатньої орієнтованості в понятті «естетична культура дитини»*, *«обізнаності з особливостями структури та формування естетичної культури учнів»* та ін.

З метою з'ясування рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до формування естетичної культури молодших школярів ми використали систему методів дослідження, з-поміж них – спостереження, анкетування, моделювання ситуацій, та ін. Відповідно до завдань дослідження та виокремлених критеріїв готовності, майбутніх вчителів педагогічного факультету ми провели діагностику серед студентів педагогічного факультету, метою якого було з'ясувати рівні сформованості готовності майбутніх вчителів до формування естетичної культури молодших школярів.

I етап дослідження ми спрямували на виявлення здатності майбутніх вчителів до розширення естетичного тезауруса молодших школярів. Було

з'ясовано усвідомлення цілей і завдань діяльності з формування естетичної культури учнів; сформованість у майбутніх учителів початкової школи уміння виявляти естетико-виховний потенціал об'єктів і явищ навколишньої дійсності, уміння забезпечувати асоціативно-образну обробку інформації, уміння використовувати інтеграцію мистецтв у навчально-виховній роботі з молодшими школярами.

З метою встановлення рівнів усвідомлення цілей і завдань діяльності з формування естетичної культури учнів серед студентів було проведено опитування. Так, на запитання «Чи повинен сучасний учитель початкової школи бути готовим до формування естетичної культури учня?» 77,0% респондентів відповіли ствердно. Однак за результатами самооцінки студентами власної готовності до означеної діяльності більша частина опитаних (72,3%) знаходиться на низькому рівні.

Для визначення уміння виявляти естетико-виховний потенціал об'єктів і явищ навколишньої дійсності студенти було запропоновано виконати практичні завдання та створювали графічний логотип на тему «Моя місія в початковій школі». У практичних роботах майбутні фахівці визначали об'єкти і явища навколишнього, що можуть бути використані під час сезонних подорожей у природу та під час бесіди «Краса речей, що оточують нас». Аналіз опитування студентів показав, що 32,7% респондентів назвали традиційні, еталонні об'єкти і явища з яскраво вираженими естетичними ознаками. Зокрема, для подорожей у природу: ялинка (зима); підсніжник, пролісок, льодохід (весна); веселка, ромашка, волошка, мак (літо); листопад, відліт птахів у теплі краї (осінь). Для бесіди – вази із художніми малюнками, глечики, репродукції творів мистецтва, фотографії з краєвидами природи, штучні вазони та квіти тощо.

Таким чином, досить поширено серед студентів виокремлення лише естетично привабливих, красивих, гармонійних об'єктів і явищ природи, що може призвести до звуженого, однобічного погляду на навколишню дійсність. Однак існує безліч інших, естетично своєрідних, виразних об'єктів і явищ

(захмарене осіннє небо, лісове коріння, павутиння, калюжі води та ін.), які необхідно включати в процес естетичного споглядання.

Під час аналізу графічних логотипів на тему «Моя місія в початковій школі» було враховане припущення про те, що вищий рівень сформованості уміння виявляти естетико-виховний потенціал об'єктів і явищ навколишньої дійсності буде в тих студентів, у логотипах яких відображені естетичні елементи навколишньої дійсності.

Аналіз результатів опитування засвідчив, що 52,3% майбутніх вчителів відображають тільки певні елементи навчальної діяльності, акцент робиться на такі предмети, як математика, читання, письмо. Виховна ж, естетична сфера діяльності педагога залишається осторонь. Лише у 13,0% респондентів, на нашу думку, естетичний фактор у педагогічній діяльності буде відігравати суттєву роль. У логотипах цієї групи студентів представлені певні естетичні елементи: природа (сонце, квіти, дерева, хмарки, краплини дощу, сніжинки та ін.), музичні знаки, музичні інструменти, серце тощо.

На II етапі, з метою діагностики уміння забезпечувати асоціативно-образну обробку інформації ми запропонували студентам пояснити молодшим школярам на вибір вирази «плач вітру», «зорі дивляться», «прощальна пісня осені», Лише невелика частина студентів (13,0%) характеризуються сформованим умінням забезпечувати асоціативно-образну обробку інформації. У своїх відповідях майбутні педагоги презентують образне, метафоричне значення виразів «плач вітру», «зорі дивляться», «прощальна пісня осені», у поясненні наукових понять використовують образи, асоціативні зв'язки.

Проведене нами дослідження дозволило встановити низьку готовність студентів до формування естетичної культури молодших школярів. Причинами такого стану вважаємо утилітарно-практичне ставлення майбутніх педагогів до професійної підготовки, нерозуміння важливості естетичного компоненту, не усвідомлення студентами цілей і завдань діяльності з формування естетичної культури молодших школярів, недостатній рівень розвитку власного естетичного досвіду майбутніх фахівців, побутування серед

студентів стереотипних уявлень про організацію естетичного виховання дітей, не усвідомлення майбутніми учителями естетичного потенціалу навчальних предметів початкової школи, сфери спілкування та взаємин тощо. Виникає необхідність в удосконаленні навчальних програм із дисциплін професійно-орієнтованої підготовки, у розробці методики, що сприяла б ефективній підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування естетичного досвіду молодших школярів.

Таким чином, відповідно до мети та завдань дослідження на основі аналізу державних стандартів підготовки здобувачів вищого рівня педагогічної освіти, вимог фахової підготовки вчителів початкових школи, психолого-педагогічних особливостей формування естетичного досвіду учнів було визначено критерії та показники готовності майбутніх учителів початкової школи до формування естетичної культури молодших школярів, проведено комплексні діагностичні зрізи серед студентів педагогічного факультету.

Вважаємо за доцільне наголосити, що педагогічна культура сучасного вчителя початкової школи є важливою характеристикою вчителя, оскільки в її основі лежить духовна культура особистості, і вона є обов'язковою складовою професійної підготовки та показником рівня сформованості педагогічної діяльності кожного педагога. Спираючись на науковий доробок зазначених авторів, стає очевидним, що для особистісного розвитку майбутніх вчителів важлива якість поєднання професійних, естетичних, морально-етичних інтересів, яка вбачається у взаємозв'язку педагогічного й естетичного чинників підготовки, в основі якого знаходиться естетична культура майбутніх вчителів початкової школи як чинника формування естетичних якостей особистості учнів.

Висновки до другого розділу

У розбудові національної системи освіти України за роки незалежності було зроблено суттєві кроки в оновленні її змісту та вирішенні проблем, які постають перед людством у процесі його культурного розвитку.

В процесі оптимізації гуманної спрямованості загальної освіти виникає необхідність сучасного підходу у підготовці майбутнього вчителя початкової школи, який здатний реалізувати культурне наповнення змісту та освіти, готового до здійснення відповідної функції в педагогічній практичній діяльності. Таким чином, дисципліни мистецько-естетичного циклу відіграють важливу роль в організації навчального та виховного процесу передусім у загальноосвітніх навчальних закладах, де вчитель допомагає учням зрозуміти сенс культурних цінностей, художніх творів сучасності й прагне мотивувати усвідомлення змістового наповнення явищ художньої культури та мистецтва.

Відповідно Концепції Нової української школи актуальним завданням сучасної школи є реалізація компетентнісного підходу, тому сучасна освіта будується на формуванні в учнів ключових компетентностей. Загальнокультурна компетентність - здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності.

Реалізація компетентнісного підходу у Новій українській школі на уроках музичного мистецтва має мету в початковій школі - формування основ музичної культури учнів як важливої і невід'ємної частини їхньої духовної культури, комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей у процесі сприймання й інтерпретації кращих зразків української та світової музичної культури, а також формування естетичного досвіду, емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва. Ця мета конкретизується в основних завданнях, спрямованих на формування базових освітніх компетентностей та загальний естетичний розвиток учнів.

Вважаємо за важливе підкреслити, що аби сформувати в учнів особливу естетичну та мистецьку компетентність сам вчитель повинен сформувати та володіти високим рівнем мистецької компетентності.

Результати теоретичного аналізу проблеми підготовки вчителів початкової школи до формування естетичного культури учнів виявили значущість феномену естетичного досвіду в особистому становленні молодшого школяра та посилену увагу науковців до питань оптимізації системи естетико-педагогічної підготовки вчителів. Наразі постає завдання виявлення готовності студентів до досліджуваної діяльності як якісного показника підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування естетичного культури молодших школярів.

Таким чином, нам важливо було встановити та дослідити критерії та показники готовності майбутніх учителів початкової школи до формування естетичного культури молодших школярів; виявити рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до означеної діяльності.

Дослідженням було охоплено 63 майбутніх учителів початкової школи педагогічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету. З метою з'ясування рівнів підготовки студентів до формування естетичної культури молодших школярів, виокремлено критерії готовності до досліджуваної діяльності. У їх визначенні були враховані компоненти готовності до формування естетичної культури молодших школярів (*цільовий, когнітивний, аксіологічний, процесуально-операційний*) та компоненти естетичної культури учнів (*аккумулятивний, ціннісно-спонукальний, творчо-результативний*).

На підставі аналізу визначених критеріїв та показників було встановлено рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до формування естетичної культури молодших школярів: формальний (низький); частково-продуктивний (середній); креативний (високий) .

Ми спостерігали також і за вчителями початкової школи м. Рівного: Дорош Оксаною Юріівною (ЗОШ I-III ступенів №13 м. Рівне) та Уніч

Валентиною Вікторівною (ЗОШ I-III ступенів №3 м. Рівне), під час проходження педагогічної практики із стажем педагогічної діяльності не більше п'яти років та нашими однокурсниками, що працюють в школах м. Рівного: Савич Людмила Вікторівна (вчитель початкової школи, НВК-ліцей №19), Томчук Ольга Вікторівна (вчитель початкової школи, онлайн школа 977). З метою виявлення рівнів готовності вчителів початкової школи до формування естетичної культури молодших школярів. Ми спостерігали за вчителями та учнями, проводили дослідницькі бесіди та анкетування. Так, 93,2% вчителів вважають підготовку студентів до формування естетичної культури молодших школярів суттєво важливою. Однак аналіз практичного досвіду розв'язання вчителями початкової школи означеної проблеми та результати самооцінки педагогами власної готовності до формування естетичної культури учнів виявили, що низький рівень готовності до досліджуваної діяльності притаманний 92,5%, середній рівень – 4,5%, високий рівень – 3% педагогів.

На думку вчителів, у їх підготовці до формування естетичної культури школярів не вистачає «теоретичних знань та практичних навичок», «власного естетичного досвіду», «поглибленого вивчення творів мистецтва та їх авторів», «досвіду роботи», «достатньої орієнтованості в понятті «естетична культура дитини», «обізнаності з особливостями структури та формування естетичної культури учнів» та ін.

З метою встановлення рівнів усвідомлення цілей і завдань діяльності з формування естетичної культури учнів серед студентів було проведено опитування. Так, на запитання «Чи повинен сучасний учитель початкової школи бути готовим до формування естетичної культури учня?» 77,0% респондентів відповіли ствердно. Однак за результатами самооцінки студентами власної готовності до означеної діяльності більша частина опитаних (72,3%) знаходиться на низькому рівні.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗВО

3.1. Визначення педагогічних умов формування естетичної культури майбутніх учителів початкової школи

Одним із важливих напрямів вивчення проблеми підвищення якості педагогічної освіти є інтенсивний пошук педагогічних умов, що сприяють становленню естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи як вагової складової його професійної та особистісної культури.

Підтвердженням цього є основні напрями розвитку освіти, що визначені «Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки», Проектом Концепції розвитку освіти до 2025 року (2014), Законом України «Про вищу освіту» (2014), Законом України «Про освіту» (2016), Концепції Нової української школи (2016 р.).

У сучасній науковій літературі представлено значний доробок досліджень з філософсько-естетичного (Ю. Борев, М. Киященко, В. Ядов), психологічного (Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, І. Кон, Б. Теплов) та педагогічного (О. Буров, М. Каган, Л. Коган, М. Лейзеров, А. Макаренко, Г. Пономарьова, В. Сухомлинський, Т. Танько тощо) аспектів проблеми.

Теоретичними передумовами розв'язання питань проблеми є результати досліджень з теорії та практики професійної підготовки майбутніх вчителів (О. Бабакіна, Н. Бібік, В. Гриньова, В. Євдокимов, І. Зязюн, О. Кузьміна, І. Прокопенко, В. Прошкін, О. Савченко, С. Харченко, Л. Хомич, Л. Цибулько); сучасні наукові підходи до обґрунтування змісту, форм та методів професійно-особистісного становлення майбутнього фахівця початкової освіти (Н. Бібік, І. Богданова, Л. Кондрашова, О. Проскура, М. Роганова, С. Шпильов).

Проблема розвитку естетичної культури вчителів початкової школи і сьогодні є актуальною, про що свідчать дослідження (С. Мельничук, О. Остряньська, Л.Подимова, В. Попова, Ю. Шаповал, О. Шевнюк, О. Щолокова та ін.), які наголошують на тому, що визначальним чинником її розв'язання є визначення та гармонійне поєднання відповідних педагогічних умов.

Узагальнення різних наукових поглядів і найбільш визнаних у сучасній науці концепцій із зазначеної проблеми дає підстави трактувати феномен естетичної культури як складову особистісно-професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми засвідчив про відсутність єдиних підходів щодо визначення поняття «естетична культура». Даний феномен тлумачиться, по-перше, як загальний потенціал, зовнішня та внутрішня форми культури, а не як самодостатній, автономний її розділ (М.Каган); по-друге, як сукупність засвоєних цінностей і результатів творчої діяльності людства, як процес споживання, поширення та творення естетичних цінностей (Н. Вітковська, Д. Єменський, О. Молчанюк, Г. Пономарьова).

Зазначене вище твердження покладено в основу визначення поняття «естетична культура особистості». Дане поняття розуміється як системне утворення, що складається з елементів естетичної свідомості (ідеї, погляди, смаки, ідеали, естетичне сприйняття, поцінування, судження); естетичних почуттів та переживань; досвіду естетичної діяльності, які у своїй сукупності забезпечують розвиток естетичних здібностей, потреб і мотивів у сприйнятті та створенні естетичних цінностей.

Розгляд естетичної культури як універсальної наукової категорії дозволяє стверджувати, що становлення естетичної культури є одним із значущих чинників усебічного розвитку особистості.

Професійній діяльності майбутнього вчителя властиві специфічні особливості, та передбачаються особливі умови формування естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи. Успіх та ефективність формування естетичної культури майбутніх учителів початкової школи

залежить від сукупності адекватних принципів, функціональної спрямованості навчання, методів і прийомів, засобів та педагогічних умов, за яких буде організовано навчання.

В педагогічних дослідженнях, пов'язаних із проблемами вдосконалення функціонування педагогічних систем і підвищення рівня ефективності освітнього процесу, одним із аспектів, що викликають найбільший інтерес, є створення, обґрунтування й перевірка педагогічних умов, за яких забезпечуватиметься успішність підготовки до майбутньої діяльності.

Питаннями визначення педагогічних умов у різних аспектах педагогічної науки займалися такі дослідники: В. Андреєв, О. Белкін, В. Гриньова, О.Городиська, С. Золотухіна, Н. Кузьміна, О. Молчанюк, В. Нестеров, та інші.

Аналіз поняття «умова» у філософському аспекті: умова – сукупність об'єктів (речей, процесів, відносин), що необхідні для виникнення, існування або зміни даного об'єкту. Очевидно, що умова – філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речей до тих факторів, завдяки яким вони виникають та існують. Завдяки наявності відповідних умов, властивостей речей переходять з ймовірного в дійсність.

У словнику з освіти та педагогіки «умова» визначається як сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на фізичний, психічний, моральний розвиток людини, його поведінку; виховання й навчання, формування особистості [69, с. 36]. А.Семенова за В. Стасюк в словнику – довіднику з професійної педагогіки визначають «педагогічні умови» як обставини, від яких залежить та за яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей [69].

На підставі системного аналізу психолого-педагогічної, філософської, методичної та соціологічної літератури дає можливість розглядати категорію «умови» як складову будь-якого процесу, зокрема і процесу формування професійної естетики майбутніх учителів при вивченні спеціальних дисциплін.

Науковці спеціально визначають термін «педагогічна умова» як певну обставину, яка впливає (прискорює чи гальмує) на формування й розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості [1, с. 42-43].

В. Андреев уважав, що педагогічні умови – це результат «цілеспрямованого відбору, конструювання й запровадження елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення ... цілей» [1, с. 86].

Отже, вищезазначені вчені-дослідники визначили педагогічні умови як сукупність об'єктивних можливостей, завдяки чому забезпечується успішне вирішення поставлених завдань або як функціональну залежність суттєвих компонентів педагогічного явища від комплексу об'єктів (речей, їх станів, процесів, взаємодій) у різному вираженні.

Загальною рисою всіх визначень цього поняття є спрямованість умов на вдосконалення взаємодії учасників педагогічного процесу при вирішенні конкретних дидактичних завдань.

Визначаючи суть педагогічних умов, зазначимо, що їх створюють педагоги, а фактори існують об'єктивно, незалежно від діяльності, тому суть педагогічних умов доцільно визначати поняттям обставини, а не факторами.

Отже, педагогічні умови – це обставини, якими певною мірою спрямовується розвиток педагогічного процесу. Можна погодитись із думкою про те, що педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічної діяльності. Однак більш ґрунтовного розгляду потребує теза про те, що об'єктивні можливості матеріально-просторового середовища є педагогічними умовами. Із нашого погляду, не всі такі можливості є педагогічними умовами, а тільки ті, які створюються саме педагогом і є продуктом його діяльності.

У науково-педагогічній літературі можна знайти таке твердження, що педагогічні умови – це структурна оболонка педагогічних технологій чи педагогічних моделей; завдяки педагогічним умовам реалізуються компоненти технології.

Отже, педагогічні умови мають віддзеркалювати структуру готовності особистості, у нашому випадку – майбутніх учителів до діяльності за профільного навчання й охоплювати властиві технологією компоненти.

Специфіка педагогічних умов детермінована не лише суттю та змістом професійної підготовки майбутнього вчителя, а й особливостями профілізації сучасної освіти, що у свою чергу потребує нових підходів при підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації педагогічних кадрів. Завдання полягає в тому, щоб більш точно визначитись у потребах кадрів для профільного навчання з урахуванням особливостей регіону; формувати соціально значущі якості особистості у майбутніх учителів початкової школи; спрогнозувати ефективність запровадження різних моделей профільного навчання; визначити ефективність організаційно-методичних структур профільного навчання.

Проаналізувавши вищезазначене, можемо констатувати, що в залежності від способу впливу на освітній процес, педагогічні умови поділяються на зовнішні та внутрішні.

В. Жернов визначив, що зовнішні умови є продуктом функціонування політичної, соціально-економічної, освітньої та інших систем зовнішнього середовища й реалізуються відповідними факторами. Під внутрішніми автор визнає педагогічні умови, що є похідними завданнями відповідного педагогічного процесу та являють собою сукупність педагогічних заходів, що сприяють забезпеченню ефективного рішення цих завдань.

У педагогічних дослідженнях (В. Андрєєв, Ю. Бабанський, В. Беліков, А.Найн, С. Сальцева та ін.) розглядається загальнопедагогічний аспект поняття умов. Предметом відносини є педагогічне середовище, процес навчання, виховання й розвитку особистості.

Ефективність майбутньої професійної діяльності вчителя початкової школи залежить від багатьох чинників, в тому числі й рівня розвитку його естетичної культури, що передбачає: здатність вирішувати особистісні та професійні проблеми на основі естетичних критеріїв оцінки конкретних

ситуацій, орієнтування в провідних естетичних цінностях та культурних домінантах сучасного світу, безперервність процесу набуття естетичного досвіду, освоєння та творення естетичних цінностей, широту естетичних інтересів, насиченість естетичних переживань, розвиненість естетичного смаку, потребу в естетичному саморозвитку.

Узагальнення підходів (системного, діяльнісного, культурологічного, особистісно-орієнтованого, творчого та компетентнісного) дозволило визначити естетичну культуру майбутніх учителів початкової школи як комплексне інтегративне утворення в цілісній професійній структурі особистості фахівця, що характеризується певним рівнем теоретичних естетико-педагогічних знань та умінь і є показником сформованості особистісних естетичних якостей, цінностей та переживань, умотивованої діяльності, які в комплексі зумовлюють готовність майбутнього фахівця до оптимального впровадження набутого досвіду естетичної діяльності в освітній процес початкової школи.

Вивчення та теоретичне узагальнення наукових засад (О. Буров, О.Дубасенюк, М. Каган, В. Попова) дозволило визначити в структурі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи необхідні компоненти, а саме: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діялісно-рефлексивний, кожен з яких має свою специфіку відображення у відповідних показниках.

Аналіз теорії та практики підготовки майбутніх учителів дозволив нам дослідити, виявити та описати педагогічні умови розвитку естетичної культури вчителя початкової школи:

- створення позитивної особистісної мотивації на підвищення рівня естетичної культури як складової професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи;
- модифікація змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, щодо його спрямованості на системний розвиток

естетичної свідомості, естетичних переживань та формування досвіду естетичної діяльності;

- використання системи інноваційних педагогічних технологій, що забезпечують ефективний розвиток естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи, його готовність до оптимального впровадження набутого досвіду художньо-естетичної діяльності в освітній процес початкової школи.

Перша педагогічна умова полягає в необхідності створення позитивної особистісної мотивації на підвищення рівня естетичної культури, що зумовлює успішність протікання процесу підготовки майбутнього фахівця початкової школи. Прогнозованим результатом реалізації змісту зазначеної умови є формування здатності майбутнього фахівця системно й умотивовано набувати знань щодо естетичної культури, формування естетичного смаку та естетичних почуттів.

До об'єктивних чинників створення позитивної мотивації майбутніх учителів початкової школи належать: цільова, організаційно-змістова, методична забезпеченість освітнього процесу, який спрямовано на зацікавленість студентів майбутньою професією та прагнення до досягнення успіху.

Друга педагогічна умова – модифікація змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, щодо його спрямованості на системний розвиток естетичної свідомості, естетичних переживань та формування досвіду естетичної діяльності – розглядається як процес і результат взаємодії елементів навчально-виховного процесу, які вступають у взаємозв'язок й утворюють нову цілісність, що має властивість системності.

Друга умова повинна забезпечувати: оновлення змісту підготовки фахівця – майбутнього вчителя початкової школи, що спрямовано на засвоєння теоретико-практичних засад формування естетичної культури особистості; програмно-методичний супровід процесу формування естетичної культури майбутніх учителів початкової школи; поглиблення змісту професійної освіти

з урахуванням сучасних тенденцій соціально-культурного розвитку суспільства.

Третя педагогічна умова – використання системи інноваційних педагогічних технологій, що забезпечують ефективний розвиток естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи, його готовність до оптимального впровадження набутого досвіду художньо-естетичної діяльності в освітній процес початкової школи – розглядається як координація між навчальними дисциплінами різних циклів, між програмами та планами навчальної й організаційно-методичної роботи з професійної підготовки майбутнього вчителя.

Означена умова повинна передбачати розробку та включення тем естетичного циклу до навчальних курсів, що актуалізує естетичну складову дисциплін загального та професійного циклів підготовки.

Третя умова повинна забезпечувати: організацію конструктивної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу на різних етапах професійної підготовки; реалізацію в освітньому процесі особистісно-орієнтованих педагогічних технологій, спрямованих на формування естетичної культури майбутніх учителів початкової школи; залучення студентів до науково-пошукової та науково-дослідницької діяльності естетико-педагогічного спрямування на різних етапах професійної підготовки.

Процес реалізації педагогічних умов має забезпечити ефективність розвитку естетичної культури майбутніх учителів на основі усвідомленого набуття студентами естетико-педагогічних знань, розвинення практичних умінь у галузі естетичної діяльності, формування мотивації до неї та розвитку особистісних якостей, що перетворюються в механізм продукування цих знань і вмінь в освітній процес початкової школи.

Проведений аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури засвідчив необхідність формування естетичної культури майбутніх учителів початкової школи.

Таким чином, щоб охарактеризувати педагогічні умови розвитку естетичної культури майбутнього учителя початкової школи, необхідно виходити з урахування особливостей процесу формування естетичної культури та її складових.

3.2. Характеристика педагогічних умов розвитку естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи

Реформування освіти в Україні вимагає радикальних змін у вихованні і навчанні дітей і молоді. Головна мета освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, у вихованні покоління людей, здатних оберігати й примножувати цінності національної культури як невід'ємної складової світової культури. Розв'язання цієї проблеми здійснюється через систему навчання та виховання, головним переважно через навчальні предмети, що викладаються в школі. І початкова школа в цьому плані є фундаментом основної школи.

У системі духовно-естетичного розвитку особистості дитини велике значення має сформованість її естетичного сприймання світу, яке відбувається, насамперед, під час вивчення дисциплін художньо-естетичного циклу [21].

Водночас існує низка суперечностей між потребою школи й суспільства у вчителів, здатних формувати естетичне світосприймання в молодших школярів та недостатнім рівнем підготовки вчителів до означеного виду діяльності, зокрема: між потребою оновлення змісту образотворчого мистецтва в початковій школі та недостатнім науково-методичним забезпеченням його викладання в університеті [46]; між реально існуючим станом підготовки майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої освіти і необхідністю впровадження інноваційних форм і методів навчання [22].

Досліджуване нами явище формування естетичної культури майбутніх учителів початкової школи [20], являє собою складне, інтегроване утворення, яким передбачається: розуміння цілісної картини світу, естетичної сутності її об'єктів, наявність педагогічних, психологічних, методичних, загальнокультурних і художньо-професійних знань, умінь і навичок [24]; цільові установки і мотиви формування естетичного світосприймання; наявність потреби в естетичному сприйнятті світу, тобто таких індивідуальних якостей і здібностей майбутнього вчителя, що сприяють успішному формуванню естетичної культури в молодших школярів, тому його глибоке всебічне дослідження є можливим на підставі ґрунтовного аналізу.

У працях дослідників О. Апраксіної, Г. Бурова, Г. Ващенко, М. Верб, М. Нечепоренка, Г. Пономарьової, Т. Танько Т. Цвєлих та інших висвітлені питання місця й значення естетичної культури в життєдіяльності учня, студента.

Значним внеском у розвиток теорії та практики естетичного виховання особистості в Україні є праці В. Бутенко, Л. Коваль, Г. Шевченко, а також їхніх учнів і послідовників. Як доведено у працях багатьох учених ХХ століття (Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, С. Гольдентрихт, М. Гальперін [15], І. Джидарьян, О. Запорожець, І. Зязюн [31; 32; 33; 34; 35; 36; 37], І. Кон, Л. Левчук, О. Леонтєв, В. Лутаєнко, С. Рубінштейн, П. Якобсон та інші), мистецтво тісно пов'язане з розвитком інтелектуальної та емоційночуттєвої сфер людини і задовольняє одну з її найвищих потреб – художньо-естетичну.

Слід зазначити, що донині не розроблена і не затверджена єдина науково обґрунтована система показників формування естетичної культури майбутніх фахівців, так само, як і не існує єдиної загальноприйнятої й затвердженої системи оцінювання проблеми, що вивчається.

Метою нашої роботи є вивчення та дослідження педагогічних умов підвищення ефективності підготовки вчителя початкової школи до розвитку естетичного світосприймання в молодших школярів.

Аналіз теорії та практики підготовки майбутніх учителів дозволив нам дослідити, виявити та описати педагогічні умови формування естетичної культури вчителя початкової школи:

– створення позитивної особистісної мотивації на підвищення рівня естетичної культури як складової професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи;

– модифікація змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, щодо його спрямованості на системний розвиток естетичної свідомості, естетичних переживань та формування досвіду естетичної діяльності;

– використання системи інноваційних педагогічних технологій, що забезпечують ефективний розвиток естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи, його готовність до оптимального впровадження набутого досвіду художньо-естетичної діяльності в освітній процес початкової школи.

Перша педагогічна умова - *створення позитивної особистісної мотивації на підвищення рівня естетичної культури як складової професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.*

Створення позитивної особистісної мотивації на підвищення рівня естетичної культури, що зумовлює успішність протікання процесу підготовки майбутнього вчителя в освітньому процесі ЗВО – одна з головних умов розвитку естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи. Результатом реалізації змісту даної умови є розвиток здатності майбутнього вчителя системно й умотивовано набувати знань щодо естетичної культури, формування естетичного смаку та естетичних почуттів.

До об'єктивних чинників створення позитивної мотивації майбутніх учителів початкової школи належать: цільова, організаційно-змістова, методична забезпеченість освітнього процесу, який спрямовано на зацікавленість студентів майбутньою професією та прагнення до досягнення успіху.

Зазначимо, що мотив – це спонукальний чинник дій і вчинків людини. У процесі навчання разом із пізнавальним аспектом розвивається й мотиваційний, пов'язаний із суб'єктивними потребами, поглядами та емоціями. Мотиви поведінки формуються завдяки елементарним захопленням ідеалами та впевненості. Мотивація є важливою частиною всієї системи процесу навчання, його функціональною характеристикою. Тож ефективність управління пізнавальною діяльністю студентів залежить від створення педагогічних умов і стимулів, що забезпечують позитивну мотивацію майбутніх учителів початкової школи, так і викладача.

Мотивація залежить від низки факторів, специфічних для діяльності:

- 1) мотивація визначається самою системою навчання, освітнім закладом;
- 2) організацією навчального процесу;
- 3) психологічними особливостями суб'єкта (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, самооцінка тощо);
- 4) суб'єктивними особливостями викладача;
- 5) специфікою навчального предмета.

На педагогічному факультеті РДГУ виховання інтересу до обраної професії, позитивного ставлення до неї досягається завдяки формуванню у студентів правильного уявлення про суспільне значення та зміст роботи учителя початкової школи, особливості та закономірності її розвитку. Зазвичай це відбувається у такий спосіб: у студента формується впевненість у своїй професійній придатності, а також свідоме розуміння необхідності оволодіння всіма дисциплінами, видами підготовки, передбаченими навчальним планом; вироблення потреби цікавитися всім інноваційним у діяльності провідних спеціалістів; вміння спрямовувати результати самовиховання.

Посилення мотивації оволодінням професією на основі системи професійно орієнтованих знань передбачається розвиток інтересу студентів до навчання, не тільки до лекції, практичного заняття тощо, а й до процесу здобуття знань під час створення ситуацій інтересу; мотивація професійної та навчальної діяльності; прагнення до досягнення успіху; формування ставлення

до майбутньої професійної діяльності як особистісної й соціальної цінності, усвідомлення значущості формування особистісних якостей і вмінь, формування потреби в професійному вдосконаленні.

Ключовим моментом у мотиваційній сфері майбутнього учителя є духовне наповнення професії: мотивація високих рівнів досягнення у власній діяльності; прагнення розвивати себе як професіонала, спонукати до позитивної динаміки професійного вдосконалення, самовдосконалення; гармонійне протікання всіх етапів професіоналізації – від адаптації до професії, далі – до майстерності, творчості; внутрішній сенс, пошук чинників успіху, причин неуспіху в собі самому й у середині професії; оптимальна психологічна цінність високих результатів у професійній діяльності, без стресів та конфліктів [35].

Мотивами можуть бути предмети зовнішнього світу, уявлення, переживання, все те, у чому виражається потреба. Мотивацію визначають так само, як сам процес спонукання до будь-якої діяльності.

Активність студента – це й «пусковий механізм», і результат процесу навчання. Активність студента – це жага нового, прагнення до лідерства, радість пізнання (мотиваційно-потребова сторона особистості), а як результат навчання – це установка на усунення пізнавальних суперечностей, розв'язання навчальних і побутових проблем – операційно-пізнавальна сторона, це й готовність до виконання завдань – морально-вольова сторона.

Розвиток естетичної культури майбутніх учителів початкової школи залежить не тільки від рівня сформованості здібностей, розумових умінь і навичок, способів розумової діяльності, а й від розвитку мотиваційно-потребової сфери особистості студента [30].

Для того, щоб освітнє середовище сприяло дієвому розвитку відповідних умінь і навичок, важливо грамотно й цілеспрямовано мотивувати педагога. Мотивація саморозвитку зумовлена особистісними та освітніми потребами – бажанням удосконалити власну життєдіяльність або уникнути зайвих проблем для того, щоб стати розвинутою та компетентною особистістю.

Очевидно, для успішного здійснення діяльності людина має керуватися певними намірами і мотивами. Ефективне вирішення мотиваційних задач, на думку науковці, можливе у спеціально організованій системі професійної підготовки, яка передбачає оволодіння методами перетворення себе та розуміння мотивації вчинків інших, починаючи з опанування прийомами самопізнання, виявлення й вивчення власних «мотиваційних стихій».

Тобто, аби змотивувати студента, майбутнього учителя початкової школи потрібно: «створення позитивної мотивації на підвищення рівня естетичної культури як складової професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи», яке передбачає свідоме оволодіння майбутніми вчителями системою знань про факти, явища, категорії, закономірності, принципи й методи педагогічної науки, знання методик проведення уроків в початковій школі, способів вирішення нестандартних ситуацій відповідно до змінних умов, що стимулюють і мотивують до пошуково-дослідницької діяльності; збагачення змісту освіти навчальною інформацією, зорієнтованою на мотивацію щодо формування конкурентоспроможності вчителя.

Зазначимо, що для організації мотиваційного середовища викладачам потрібні технологічні компетентності, що включають спеціальні комунікативні, інтерактивні, перцептивні та ігрові знання, вміння й навички і психологічну готовність до діяльності в аспекті розвитку естетичної культури особистості.

Вагоме місце у процесі формування компетентностей посідає систематична та послідовна участь майбутніх вчителів у різних мотиваційних тренінгах, а також запровадження оптимальних методів, що найбільше сприяють ефективності процесу сприймання, а саме: аналіз взаємозв'язку державної мови та твору живопису, порівняльний метод, метод різноманітних позицій тощо.

Отже, до об'єктивних чинників створення позитивно мотивації майбутніх учителів початкової школи належать: цільова, організаційно змістова, методична забезпеченість освітнього процесу, який спрямовано на

зацікавленість студентів майбутньою професією та прагнення до досягнення успіху.

Мотиваційно-ціннісне ставлення до професійної діяльності в широкому його розумінні виражається у спрямованості, що становить ядро особистості вчителя початкової школи. Предметом особливої уваги викладачів не тільки психолого-педагогічних дисциплін, а й дисциплін предметної підготовки є формування професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього вчителя початкової школи, тобто ставлення до професії, дітей, предмета, що викладається, і самого себе як суб'єкта педагогічної діяльності.

Розвивати естетичну культуру у майбутніх вчителів початкової школи слід у три етапи:

I етап: повинен бути спрямований на формування системи мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до майбутньої професії. Цей етап відбувається в межах вивчення студентами циклу професійних дисциплін.

II етап: повинен бути спрямований на мотивацію у студентів щодо формування методичних знань і вмінь. Реалізовується через спрямування методик на підготовку студентів до конкретного виду діяльності, виконання студентами системи завдань аналітичного й конструктивного типів.

III етап: повинен мати орієнтацію на мотивацію щодо вдосконалення системи засвоєних студентами знань і вмінь, а також їх реалізації в нових ситуаціях й організацію науково-дослідної й навчально-дослідної роботи студентів. Умовами реалізації практичного етапу є система творчих занять і професійно-педагогічна практика. Основними методами підготовки мають бути творчо-дослідницькі методи, ділові ігри, мотиваційні тренінги, вивчення спецкурсів за вибором.

Отже, у результаті перелічених аспектів діяльності у студентів з'являється мотивація високого рівня; прагнення розвивати себе як професіонала, особистість із високим рівнем естетичної культури, бажання до позитивної динаміки культурно-естетичного росту, професійне цілепокладання; гармонійне проходження на всіх етапах професіоналізації – від адаптації до

професії, до майстерності, творчості; оптимальне психологічне поцінування високих результатів у професійній і культурно-естетичній діяльності.

Друга педагогічна умова - модифікація змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, щодо його спрямованості на системний розвиток естетичної свідомості, естетичних переживань та формування досвіду естетичної діяльності, щодо його спрямованості на системний розвиток естетичної свідомості, естетичних переживань та формування досвіду естетичної діяльності – розглядається як процес і результат взаємодії елементів освітнього процесу, які вступають у взаємозв'язок й утворюють нову цілісність, що має властивість системності.

Друга умова повинна забезпечуватися через оновлення змісту підготовки фахівця – майбутнього вчителя початкової школи, що спрямовано на засвоєння теоретико-практичних засад формування естетичної культури особистості; програмно-методичний супровід процесу формування естетичної культури майбутніх вчителів початкової школи; поглиблення змісту професійної освіти з урахуванням сучасних тенденцій соціально-культурного розвитку суспільства через розробку та запровадження спецкурсу з «Основ естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи».

Третя педагогічна умова - використання системи інноваційних педагогічних технологій, що забезпечують ефективний розвиток естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи, його готовність до оптимального впровадження набутого досвіду художньо-естетичної діяльності в освітній процес початкової школи – розглядається як координація між навчальними дисциплінами різних циклів, між програмами та планами навчальної й організаційно-методичної роботи професійної підготовки вчителя.

Реалізація умови використання системи інноваційних педагогічних технологій має забезпечити:

- організацію конструктивної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу на різних етапах професійної підготовки;

- реалізацію в освітньому процесі особистісно-зорієнтованих педагогічних технологій, спрямованих на розвиток естетичної культури майбутніх учителів початкової школи;
- залучення студентів до науково-пошукової та науково-дослідницької діяльності естетико-педагогічного спрямування на різних етапах професійної підготовки.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи засобами інноваційних технологій [67], на наш погляд має на меті: забезпечення організаційно-педагогічного й психолого-педагогічного супроводу даного процесу; вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх фахівців; визначення змісту, організаційних форм та методів інформаційної підтримки процесу формування готовності майбутніх вчителів до професійної діяльності [84].

Психолого-педагогічні умови розвитку здатності студентів брати активну участь і виявляти дослідницьку позицію з метою критичного аналізу, осмислення й оцінки ефективності вивчення естетичних та педагогічних дисциплін, формування фахових компетентностей під час педагогічної практики, ставлення до себе як до діяча-професіонала, яке виявляється в умінні модернізувати процес навчання в аспекті проблеми наукового пошуку.

Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в галузі формування естетичної культури [60] на основі застосування інноваційних технологій повинні реалізовуватися через такі заходи: створення інноваційного естетико-педагогічного освітнього середовища, спрямованого на забезпечення самореалізації особистості майбутнього вчителя початкової школи, заснованого на розробленні та застосуванні в навчальному процесі інтенсивних, інтерактивних та інформаційно-комунікаційних форм і методів задоволення його професійно-освітніх й естетико-творчих потреб.

Процес реалізації педагогічної умови використання системи інноваційних педагогічних технологій у процесі формування естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи має забезпечити ефективність

формування естетичної культури майбутніх учителів початкової школи на основі усвідомленого набуття студентами естетико-педагогічних знань, розвинення практичних умінь у галузі естетичної діяльності, формування мотивації до неї та розвитку особистісних якостей, що перетворюються в механізм продукування цих знань і вмінь в освітній процес початкової школи. Ефективність процесу формування естетичної культури на педагогічному факультеті залежить від того, наскільки свідомою та активною буде в ньому позиція майбутнього вчителя, його здатність до інноваційної діяльності, педагогічна позиція. Від знання та навичок використання майбутнім педагогом ІКТ залежатиме функціональне багатство середовища, його неоднорідність, складність, пов'язаність компонентів, тобто утворення між ними різноманітних зв'язків.

Тому, роль інформаційно-комунікативних технологій, які сьогодні динамічно розвиваються і стають системоутворювальним чинником розвитку сучасного суспільства та системи освіти як його складової, важко переоцінити. Сучасний стан розвитку інформаційного суспільства ставить нові вимоги до системи освіти, адже саме вона повинна випереджати інформатизацію інших напрямів суспільної діяльності.

Отже, визначенні нами педагогічні умови розвитку естетичної культури майбутніх учителів початкової школи взаємопов'язані та мають тісний взаємозв'язок. Розвиток естетичної культури майбутніх учителів початкової школи повинен ґрунтуватися на мотивації самого студента у тісній співпраці з викладачами, усвідомлено засвоюватися у процесі вивчення обов'язкових дисциплін та на спецкурсі з «Основ естетичної культури майбутніх учителів початкової школи» в інтерактивних методах навчання.

Висновки до третього розділу

Аналіз теорії та практики підготовки майбутніх учителів початкової школи дозволив нам дослідити, виявити та описати наступні педагогічні умови формування естетичної культури вчителя початкової школи:

Перша педагогічна умова - *створення позитивної особистісної мотивації на підвищення рівня естетичної культури як складової професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи* зумовлює успішність протікання процесу підготовки майбутнього вчителя в освітньому процесі ЗВО. Результатом даної умови є розвиток здатності майбутнього вчителя системно й умотивовано набувати знань естетичної культури, формування естетичного смаку та естетичних почуттів. До об'єктивних чинників створення позитивної мотивації майбутніх учителів належать: цільова, організаційно-змістова, методична забезпеченість освітнього процесу, який спрямовано на зацікавленість студентів майбутньою професією та прагнення до досягнення успіху. У процесі навчання разом із пізнавальним аспектом розвивається й мотиваційний, пов'язаний із суб'єктивними потребами, поглядами та емоціями. Мотиви поведінки формуються завдяки захопленням ідеалами та впевненості. Мотивація залежить від факторів діяльності: 1) мотивація визначається самою системою навчання, освітнім закладом; 2) організацією освітнього процесу; 3) психологічними особливостями суб'єкта (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, самооцінка тощо); 4) суб'єктивними особливостями викладача; 5) специфікою навчального предмета.

Розвивати естетичну культуру у майбутніх вчителів початкової школи слід у три етапи: I етап: спрямований на формування системи мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до майбутньої професії. Цей етап відбувається в межах вивчення студентами циклу професійних дисциплін; II етап: спрямований на мотивацію у студентів щодо формування методичних знань і вмінь. Реалізовується через спрямування методик на підготовку студентів до

конкретного виду діяльності, виконання студентами системи завдань аналітичного й конструктивного типів; III етап: має орієнтацію на мотивацію щодо вдосконалення системи засвоєних студентами знань і вмінь, а також їх реалізації в нових ситуаціях й організацію науково-дослідної й навчально-дослідної роботи студентів. Умовами реалізації практичного етапу є система творчих занять і професійно-педагогічна практика. Основними методами підготовки мають бути творчо-дослідницькі методи, ділові ігри, мотиваційні тренінги, вивчення спецкурсів за вибором.

Отже, у результаті у студентів з'являється мотивація високих рівнів; прагнення розвивати себе як професіонала, особистість із високим рівнем естетичної культури, бажання до позитивної динаміки культурно-естетичного росту; гармонійне проходження на всіх етапах професіоналізації – від адаптації до професії, до майстерності, творчості; оптимальне психологічне поцінювання високих результатів у професійній і культурно-естетичній діяльності.

Друга педагогічна умова - *модифікація змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, щодо його спрямованості на системний розвиток естетичної свідомості, естетичних переживань та формування досвіду естетичної діяльності* – розглядається як процес і результат взаємодії елементів освітнього процесу, які вступають у взаємозв'язок й утворюють нову цілісність. Друга умова забезпечується через оновлення змісту підготовки майбутнього вчителя, що спрямовано на засвоєння теоретико-практичних засад формування естетичної культури; програмно-методичний супровід процесу формування естетичної культури майбутніх вчителів; поглиблення змісту професійної освіти з урахуванням сучасних тенденцій соціально-культурного розвитку суспільства.

Третя педагогічна умова - *використання системи інноваційних педагогічних технологій, що забезпечують ефективний розвиток естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи, його готовність до оптимального впровадження набутого досвіду художньо-естетичної*

діяльності в освітній процес початкової школи – розглядається як координація між навчальними дисциплінами різних циклів, між програмами та планами навчальної й організаційно-методичної роботи професійної підготовки вчителя. Реалізація умови використання інноваційних педагогічних технологій має забезпечити: організацію конструктивної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу на різних етапах професійної підготовки; реалізацію в освітньому процесі особистісно-зорієнтованих педагогічних технологій, спрямованих на розвиток естетичної культури майбутніх учителів; залучення студентів до науково-пошукової та науково-дослідницької діяльності естетико-педагогічного спрямування на різних етапах професійної підготовки.

Процес реалізації педагогічної умови використання інноваційних педагогічних технологій у процесі формування естетичної культури майбутнього вчителя має забезпечити ефективність формування естетичної культури майбутніх учителів початкової школи на основі усвідомленого набуття студентами естетико-педагогічних знань, розвинення практичних умінь у галузі естетичної діяльності, формування мотивації до неї та розвитку особистісних якостей, що перетворюються в механізм продукування цих знань і вмінь в освітній процес початкової школи. Ефективність процесу формування естетичної культури на педагогічному факультеті залежить від того, наскільки свідомою та активною буде в ньому позиція майбутнього вчителя, його здатність до інноваційної діяльності.

Отже, визначенні нами педагогічні умови розвитку естетичної культури майбутніх учителів початкової школи взаємопов'язані та мають тісний взаємозв'язок. Розвиток естетичної культури майбутніх учителів початкової школи повинен ґрунтуватися на мотивації самого студента у тісній співпраці з викладачами, усвідомлено засвоюватися у процесі вивчення обов'язкових дисциплін в інтерактивних методах навчання.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне узагальнення та практичне дослідження проблеми розвитку естетичної культури майбутніх учителів початкової школи дали нам підстави зробити такі висновки

1. Провівши аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження та дослідивши різні підходи до визначення «естетична культура» у різні історичні періоди, ми розуміємо естетичну культуру, як сукупність елементів естетичної свідомості, що охоплює естетичне сприйняття, естетичне поцінування, естетичне судження, естетичний смак, естетичний ідеал, естетичне почуття, естетичну діяльність, забезпечує розвиток естетичних здібностей і формування естетичних потреб у сприйнятті та створенні естетичних цінностей. Аналіз різних підходів до сутності естетичної культури вчителя дав змогу сформулювати *сутність поняття «естетична культура вчителя початкової школи» як інтегративного особистісного утворення, що поєднує його особистісні та професійні естетичні якості та включає естетичну свідомість (естетичні почуття, смак, ідеал), естетико-педагогічну компетентність, здатність сприймати, переживати, оцінювати різноманітні естетичні явища відповідно до соціально значущих естетичних норм досконалості і краси, уміння проектувати творчу педагогічну діяльність згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями, гуманістичними світоглядними позиціями. Воно характеризує вчителя як творця і транслятора загальнолюдської та національної культури в її художньо-естетичному вияві, фахівця, який усвідомлює культурну місію освіти і своєї професії.*

2. У ході наукового пошуку визначено сутність естетичної культури майбутнього вчителя, яка складається з двох великих утворень. З одного боку як окрема особистість, людина з усіма сутнісними силами і певною організаційно-діяльнісною системою є творцем своєї власної долі, а з другого – у майбутньому професіонал-педагог, якому належить виконувати цілком конкретні завдання вчителя і вихователя дітей, учнівської молоді. Ми

встановили структуру естетичної культури майбутніх учителів початкової школи, яку складає естетична свідомість і естетичні здібності до творчості. Розвинена естетична свідомість особистості включає в себе перш за все розвинену естетичну чуттєвість (естетичне сприйняття, емоції, переживання, почуття і чуттєва частина естетичного смаку) і естетично розвинений розум, інтелект (раціональна частина естетичного смаку, естетичний ідеал, естетичні потреби, погляди, переконання). В основі естетичної культури майбутнього вчителя покладено систему естетичних знань і вмінь, які стають визначальною характеристикою його гармонійного загального та професійного розвитку. Обов'язковим складником естетичної культури майбутнього вчителя є емоційна забарвленість інтелектуальних процесів елементами захоплення, радісного переживання нового наукового відкриття, зацікавленого до нього ставлення, залучення до творчої скарбниці вчених свого університету.

3. У процесі дослідження ми встановили компоненти та показники готовності майбутніх учителів початкової школи до формування естетичної культури молодших школярів; виявити рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до означеної діяльності. З метою з'ясування рівнів підготовки студентів до формування естетичної культури молодших школярів, ми виокремили критерії готовності до досліджуваної діяльності. У їх визначенні були враховані компоненти готовності до формування естетичної культури молодших школярів (*цільовий, когнітивний, аксіологічний, процесуально-операційний*) та компоненти естетичної культури учнів (*аккумулятивний, ціннісно-спонукальний, творчо-результативний*). Так, у структурі естетичної культури ми виділили *аккумулятивний компонент* (виявляється в емоційно-позитивній реакції на об'єкти та явища навколишньої дійсності, в асоціативно-образній обробці естетичної інформації, естетичних знаннях); *ціннісно-спонукальний компонент* (естетичні почуття до природи та мистецтва, естетична оцінка об'єктів і явищ навколишньої дійсності та мистецтва, естетичні мотиви практичної діяльності); *творчо-результативний компонент* (самореалізації учнів в естетичній діяльності й включає художньо-

творчу інтерпретацію естетичних вражень; креативність особистих поведінкових програм; екстраполяцію естетичної культури на інші сфери життєдіяльності з метою розширення соціального досвіду).

Також ми виділили такі критерії: здатність до розширення естетичного тезауруса молодших школярів; спрямованість на коригування ціннісної сфери учнів естетичними засобами; якість забезпечення творчої самореалізації учня в естетичній діяльності. На підставі аналізу визначених критеріїв та показників було встановлено рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до формування естетичної культури молодших школярів: *формальний (низький); частково-продуктивний (середній); креативний (високий)*;

4. Аналіз теорії та практики підготовки майбутніх учителів дозволив нам дослідити, виявити та описати педагогічні умови розвитку естетичної культури вчителя початкової школи: *Перша педагогічна умова* – створення позитивної особистісної мотивації на підвищення рівня естетичної культури як складової професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи; *Друга педагогічна умова* – модифікація змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, щодо його спрямованості на системний розвиток естетичної свідомості, естетичних переживань та формування досвіду естетичної діяльності; *Третя педагогічна умова* – використання системи інноваційних педагогічних технологій, що забезпечують ефективний розвиток естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи, його готовність до оптимального впровадження набутого досвіду художньо-естетичної діяльності в освітній процес початкової школи.

Для характеристики визначених педагогічних умов розвитку естетично культури майбутнього вчителя ми провели опитування студентів педагогічного факультету (63 майбутніх учителя початкової школи та 12 учителів початкових шкіл м. Рівного). Також ми спостерігали і за учнями, проводили дослідницькі бесіди та анкетування. Так, 93,2% учителів вважають підготовку студентів до формування естетичної культури молодших школярів суттєво важливою. Однак аналіз практичного досвіду розв'язання вчителями

початкової школи означеної проблеми та результати самооцінки педагогами власної готовності до формування естетичної культури учнів виявили, що низький рівень готовності до досліджуваної діяльності притаманний 92,5%, середній рівень – 4,5%, високий рівень – 3% педагогів. На думку вчителів, у їх підготовці до формування естетичної культури школярів не вистачає «теоретичних знань та практичних навичок», «власного естетичного досвіду», «поглибленого вивчення творів мистецтва та їх авторів», «досвіду роботи», «достатньої орієнтованості в понятті «естетична культура дитини», «обізнаності з особливостями структури та формування естетичної культури учнів» та ін. З метою встановлення рівнів усвідомлення цілей і завдань діяльності з формування естетичної культури учнів серед студентів було проведено опитування. Так, на запитання «Чи повинен сучасний учитель початкової школи бути готовим до формування естетичної культури учня?» 77,0% респондентів відповіли ствердно. Однак за результатами самооцінки студентами власної готовності до означеної діяльності більша частина опитаних (72,3%) знаходиться на низькому рівні.

5. Аналіз практики підготовки майбутніх учителів дозволив нам схарактеризувати педагогічні умови формування естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи на педагогічному факультеті:

Перша педагогічна умова - *створення позитивної особистісної мотивації на підвищення рівня естетичної культури як складової професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи* зумовлює успішність протікання процесу підготовки майбутнього вчителя в освітньому процесі ЗВО. Результатом даної умови є розвиток здатності майбутнього вчителя системно й умотивовано набувати знань естетичної культури, формування естетичного смаку та естетичних почуттів. До об'єктивних чинників створення позитивної мотивації майбутніх учителів належать: цільова, організаційно-змістова, методична забезпеченість освітнього процесу, який спрямовано на зацікавленість студентів майбутньою професією та прагнення до досягнення успіху. У процесі навчання разом із пізнавальним

аспектом розвивається й мотиваційний, пов'язаний із суб'єктивними потребами, поглядами та емоціями. Мотиви поведінки формуються завдяки захопленням ідеалами та впевненості. Розвивати естетичну культуру у майбутніх вчителів початкової школи слід у три етапи: I етап: спрямований на формування системи мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до майбутньої професії; II етап: спрямований на мотивацію у студентів щодо формування методичних знань і вмінь; III етап: має орієнтацію на мотивацію щодо вдосконалення системи засвоєних студентами знань і вмінь, а також їх реалізації в нових ситуаціях й організацію науково-дослідної й навчально-дослідної роботи студентів.

Друга педагогічна умова - *модифікація змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, щодо його спрямованості на системний розвиток естетичної свідомості, естетичних переживань та формування досвіду естетичної діяльності* – розглядається як процес і результат взаємодії елементів освітнього процесу, які вступають у взаємозв'язок й утворюють нову цілісність. Друга умова забезпечується через оновлення змісту підготовки майбутнього вчителя, що спрямовано на засвоєння теоретико-практичних засад формування естетичної культури; програмно-методичний супровід процесу формування естетичної культури майбутніх вчителів; поглиблення змісту професійної освіти з урахуванням сучасних тенденцій соціально-культурного розвитку суспільства.

Третя педагогічна умова - *використання системи інноваційних педагогічних технологій, що забезпечують ефективний розвиток естетичної культури майбутнього вчителя початкової школи, його готовність до оптимального впровадження набутого досвіду художньо-естетичної діяльності в освітній процес початкової школи* – розглядається як координація між навчальними дисциплінами різних циклів, між програмами та планами навчальної й організаційно-методичної роботи професійної підготовки вчителя. Процес реалізації педагогічної умови має забезпечити ефективність формування естетичної культури майбутніх учителів початкової школи на

основі усвідомленого набуття студентами естетико-педагогічних знань, розвинення практичних умінь у галузі естетичної діяльності, формування мотивації до неї та розвитку особистісних якостей, що перетворюються в механізм продукування цих знань і вмінь в освітній процес початкової школи. Ефективність процесу формування естетичної культури на педагогічному факультеті залежить від того, наскільки свідомою та активною буде в ньому позиція майбутнього вчителя, його здатність до інноваційної діяльності.

Отже, визначенні нами педагогічні умови розвитку естетичної культури майбутніх учителів початкової школи взаємопов'язані та мають тісний взаємозв'язок. Розвиток естетичної культури майбутніх учителів початкової школи повинен ґрунтуватися на мотивації самого студента у тісній співпраці з викладачами, усвідомлено засвоюватися у процесі вивчення обов'язкових дисциплін в інтерактивних методах навчання.

Підсумовуючи викладені та проаналізовані результати дослідження, можемо стверджувати, що сучасний стан розбудови й реформування початкової школи вимагає пошуку нових шляхів у підготовці майбутніх учителів початкової школи до розвитку їх естетичної культури аби в майбутньому вони могли ефективно впливати на формування естетичної культури учнів початкової школи, що є основою концепції Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А. М. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий, В. А. Козаков [та ін.] : Київ: ІСДО, 1993. 336 с.
2. Андрущенко Т. Виховна функція мистецтва в освітньому процесі. Рідна школа, 2011. № 1-2. С. 8-12.
3. Андрущенко І. Творча діяльність як основа формування естетичної культури особистості. Рідна школа, 2005. № 8. С.43-45.
4. Артемов Е. С., Чинаева О. П. Некоторые теоретические и практические проблемы эстетического воспитания. Вопросы философии, 1987. 137с.
5. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : стратегія проектування наук. стаття. Ж. : Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка, 1999. №3. С. 42-43.
6. Бондар В. І. Дидактика : Ефективні технології навчання студентів. К. : Вересень, 1996. 129 с.
7. Бондаревская Е. В. Ценностные основания личностно ориентированного воспитания. Педагогика, 1995. №4. С. 29-36.
8. Борев Ю. Б. Эстетика. 3-е изд. М. : Политиздат, 1981. 399 с.
9. Богушевич Т., Горбатова Е. В. Формирование эстетической культуры детей дошкольного возраста. Наука, освіта, суспільство очима молодих [Текст] : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молодих науковців, м. Рівне 13-14 трав. 2009 р. М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т ; [відп. за вип. І. С. Войтович]. Рівне : [РДГУ], 2009. С. 12-13.
10. Бордюк В. М. Акмеологічний підхід до естетичного виховання студентської молоді. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти [Текст] : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-т ; [ред.кол.: В. В. Вербець, М. С. Янцур, І. Д. Бех та ін.]. Рівне : [РДГУ], 2016. Вип. 13 (56), Ч. II. С. 28-31.
11. Боровець О. Формування естетичної культури підлітків у процесі шкільної музейної діяльності. Нова педагогічна думка, 2009. № 4. С. 135-137.

12. Брунер Дж. С. О познавательном развитии : в 2 ч. Исследование развития познавательной деятельности, под. ред. С. Брунера, Р. Олвера, П. Гринфилда. М. : Педагогика, 1971. С. 25-98.

13. Вітвицька С. С. Естетичне виховання майбутнього вчителя в контексті ідей В. О. Сухомлинського. Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку: збірник наукових праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012, С. 142-150.

14. Волкова Е. В., Бахтина М. М. Эстетика. Серия «Эстетика». М.: Знание, 1990. № 12. 64 с.

15. Гальперин П. Я. Основные результаты исследований по проблеме «Формирование умственных действий и понятий». М. : Изд-во МГУ, 1965. 51 с.

16. Голінська Т. М. Естетичний розвиток молодших школярів засобами синтезу мистецтв: [монографія]. Херсон: Айлант, 2007. С. 6.

17. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.

18. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

19. Гудовсек О. А. Сучасні тенденції розвитку естетичного виховання молодших школярів. Нова педагогічна думка, 2012. № 4. С. 86-89.

20. Гудовсек О. А. Формування естетичної культури майбутнього педагога позашкільної освіти у вищих навчальних закладах. Вища освіта України № 2 (додаток 1). Тематичний випуск "Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології" [Текст]: Ін-т вищої освіти АПН України ; [редкол.: В. Андрущенко, В. Луговий, В. Бабак та ін.]. К. ; Рівне : [РДГУ], 2007. Т. 3. С. 81-84.

21. Голінська Т. М. Естетичний розвиток молодших школярів засобами синтезу мистецтв: монографія. Херсон: Айлант, 2007. С. 6.

22. Дем'янюк Т. Д., Дем'янюк Б. П. Інноваційні освітньо-виховні технології в навчальних закладах Рівненщини [Текст] : наук.-метод. посіб. Кн. II. Рівне : [НДЛ інноваційних виховних технологій РДГУ], 2008. 258 с.

23. Дзюбишина Н. Б. Естетичне виховання учнів в експериментальних школах міжвоєнної Чехословаччини. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти [Текст] : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-т ; [редкол.: В. В. Вербець, М. С. Янцур, І. Д. Бех та ін.]. Рівне : [РДГУ], 2016. Вип. 13 (56), Ч. I. С. 11-14.

24. Дмитрієва І. П. Сприйняття та розуміння творів образотворчого мистецтва учнями допоміжної школи. Наукові записки. Кіровоград, 2001. Вип. 32, 2.11. С. 40-43.

25. Дмитерко-Карабин Х. М. Змістові та динамічні особливості професійної мотивації студентів-психологів. Філософія, соціологія, психологія : зб. наук. пр. Івано-Франківськ: Плай, 2005. Вип. 10. Ч. 2. 251 с.

26. Долинна О. П. Про оновлення змісту естетичного виховання в дошкільних закладах України на сучасному етапі. Проблеми освіти : Наук.-метод. зб.. М-во освіти України. Ін-т змісту і методів навчання; Редкол.: М.З. Згуровський, В.М. Доній, А.М. Федяєва та ін. К. : ІЗМН, 1998. Вип.12. С. 198-200.

27. Дубасенюк О. А., Вознюк О. А. Концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки сучасного педагога. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 114 с.

28. Естетика : Навч. посібник / М. П. Колесніков, О. В. Колеснікова, В. О. Лозовой та ін. ; М-во освіти і науки України; За ред. В. О. Лозового. К. : Юрінком Інтер, 2005. 208 с. Бібліогр.: С. 202-205.

29. Естетика : Учеб. пособие для вузов / Под ред. А. А. Радугина. М. : Центр, 1998. 237 с.

30. Естетичний досвід вчителя: Теорія і практика. Монографія / Науковий ред. В. Г. Бутенко. Херсон, 1997. 214 с.

31. Зязюн І. А. Естетична регуляція ціннісної свідомості. Вища освіта України. 2005. № 3. С. 5-12.
32. Зязюн І. А. Естетичні засади педагогічної майстерності. Професійно-технічна освіта. 2006. №3. С.6-11.
33. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи; формування і сфери вияву. К.: Вища шк., 1ч , 174 с.
34. Зязюн І. А. Мистецтво бути вчителем. Освіта України, 2007. № 36. С. 6-9.
35. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: Навч. посібник для учителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навч. закладів. АПН України. Інститут педагогіки і психології проф. освіти. К., 1997. 302 с.
36. Зязюн І. А. Культура і культурна політика. Рідна шк., 1994. № 12. С. 23-31.
37. Зязюн І. А. Учитель мистецьких дисциплін у дискурсі педагогічної майстерності : монографія І. А. Зязюн, Г. Г. Філіпчук, О. М. Отич та ін.; за наук. ред. передм. і післям. О. М. Отич. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2013. 334 с.
38. Ильинская И. П. Критерии оценки уровня сформированности эстетической культуры младшего школьника. Начальная школа, 2009. №1. С. 20-25.
39. Иванова Т. В. Культурологическая подготовка будущего учителя. К.: ЦВП, 2006. 282 с.
40. Каган М. С. Эстетика как философская наука. СПб. : Петрополис, 1997. 544 с.
41. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід і українські перспективи / За заг. ред. О.В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2008. 112 с.
42. Клепиков В. Н. Формирование эстетической культуры учащихся в современной школе. Школьные технологии, 2015. № 6. С. 90-98.

43. Клименченко С. Д. Психолого-педагогічні аспекти естетичного виховання майбутнього педагога. Журнал практичного психолога, 2005, № 11. С. 119-126.

44. Комісарова Т. В. Культуротворча діяльність учителя в умовах формування ціннісних орієнтирів сучасної школи інновації. К., 1998. С. 255-264.

45. Лебедєва А. В. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Випуск 18. К. : Логос, 2014. 243 с.

46. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерност. Экспериментальная психология: пер. с франц. / общ. ред. А. Н. Леонтьев. М., 1966. Вып. 5. 1975. 284 с.

47. Линенко А. Ф. Готовність майбутнього вчителя до педагогічної діяльності. Педагогіка і психологія, 1995. № 1. С. 125-132.

48. Лосев А. Ф. Эстетика. Философская энциклопедия. Т.5. 577 с.

49. Люріна Т. І. Розвиток професійної творчості педагога. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць /Ред. кол. О. Г.Мороз, Н. В. Гузій (відповідальні редактори) та ін. Вип. 3 (13). К.: НПУ, 2005. С. 43-46.

50. Масол Л. М. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України. Шкільний світ, 2002. № 9. С. 1-16.

51. Мельничук С. Формування естетичної культури майбутніх учителів. Мистецтво та освіта, 2004. № 3. С. 4-6.

52. Мельничук С. Г. Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх вчителів (історико-педагогічний аспект). Кіровоград, 2006. 248 с.

53. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика: монографія. К. : Парламентське видавництво, 2005. 204 с.

54. Михальчук Ю. Б. Естетичне світосприймання як соціально-педагогічна проблема. Інноватика у вихованні [Текст] : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т ; [упоряд.: О. Б. Петренко ; редкол.: О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова, Т. С. Ціпан та ін.]. Рівне : [РДГУ], 2016. Вип. 3. С. 270-274.

55. Назарук Н., Челяда О. Концептуальні засади створення нової моделі школи естетичної культури. Нова педагогічна думка, 2007. №3. С. 71-73.

56. Ніконова С. До проблеми визначення естетики: трансформації суб'єктивізму. Філософська думка, 2009. №6. С. 39-48.

57. Нова українська школа: поради для вчителя / Під заг. ред. Н.М.Бібік. К., 2018. 40 с. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola> (дата звернення: 28.09.2019)

58. Оборська С. В. Художній смак у дизайні як міра естетичної культури. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку [Текст] : зб. наук. пр.: наук. записки РДГУ / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т; [редкол.: В. Г. Виткалов, Я. В. Бондарчук, В. Г. Горпенко та ін.]. Рівне : [РДГУ], 2009. Вип. 14. С. 173-177.

59. Омельченко Т. Формування полікультурного простору для розвитку особистості учня в умовах створення моделі школи естетичної культури. Нова педагогічна думка, 2009. №3. С. 121-122.

60. Павленко Н. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх педагогів у мистецьких колективах. Імідж сучасного педагога, 2013. № 4. С. 36-39.

61. Педагогічна культура / М-во освіти України. ХДУ; За ред. Л. С. Нечепоренко. Х. : ХДУ, 1993. 147 с.

62. Пехота О. М., Старєва А. М. Особистісно орієнтоване навчання : підготовка вчителя : моногр. Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2007. 272 с.

63. Пехота О. М. Професійна індивідуальність майбутнього вчителя. Педагогічна творчість і майстерність : хрестоматія / Укл. Н. В. Гузій. К. : ІЗМН, 2000. С. 76-88.

64. Пилипенко Н. В. Сутність естетичного виховання студентів вищого навчального закладу. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, 2015. Вип. 40 (98). С. 552-556.

65. Пилипенко Н. В. Особливості підготовки майбутнього вчителя до формування естетичної культури дитини. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2014. Вип. 37 (90). С. 295-305.

66. Пирогова Т. Проблема виховання естетичної культури майбутніх педагогів. Вища освіта України, 2019. № 1. С. 75-81.

67. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посібн. [О. М. Пехота, В. Д. Будаєв, А. М. Старєва та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. К. : Видавництво А.С.К., 2005. 240 с.

68. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий. М. : Высш. шк., 1984. 176 с.

69. Полонський В. М. Словарь по образованию и педагогике. М. : Высш. шк., 2004. 512 с.

70. Пташук О. А. Проблема формування естетичної культури особистості у педагогічній науці. Професійний розвиток педагога [Текст] : матеріали наук.-практ. Інтернет-конф. "Сучасний вчитель почат. кл.: традиції та інновації", 23-24 груд. 2014 р. / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т, [Каф. педагогіки почат. освіти] ; [програм. ком.: Р. М. Постоловський, Р. В. Павелків, Т. І. Поніманська та ін.]. Рівне : Вид. О. Зень, 2014. С. 66-67.

71. Пташук О. А. Формування естетичної культури молодших школярів у позакласній та позаурочній роботі. Інноватика у вихованні [Текст] : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т ; [упоряд.: О. Б. Петренко, Т. С. Ціпан ; редкол.: О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова, Т. С. Ціпан та ін.]. Рівне : [РДГУ], 2015. Вип. 2. С. 269-274.

72. Русакова Л. І. Соціально-естетичне виховання студентів засобами культури та мистецтва. Актуальні питання культурології [Текст] : альм. наук. т-ва "Афіна" каф. культурології та музеєзнавства / М-во освіти та науки України, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т, Каф. культурології та музеєзнавства ;

[редкол.: В. Г. Виткалов, Ю. Л. Афанасьєв, А. Г. Баканурський та ін. ; за ред. В. Г. Виткалова]. Рівне : [РДГУ], 2014. Вип. 13. С. 154-157.

73. Руденко Л. А. Естетичне виховання засобами слова. Початкова школа, 1996. №3. С. 25-28.

74. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посібник. К.: Освіта, 2008. 270 с.

75. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька : навч. посібн. Тернопіль : навчальна книга. Богдан, 2005. 360 с.

76. Савченко О. Цілі і цінності реформування сучасної школи. Шлях освіти, 1999. № 1. С. 22.

77. Сингаївський Д. В., Федорова Н. Л. Естетичної культури в учнів основної школи на основі національних традицій на заняттях трудового навчання : метод. реком. для вчителів трудового навчання. Рівне : РДГУ, 2010. 40 с.

78. Сиротенко А., Гладишевська А. Естетика педагогічної праці. Мистецтво та освіта, 2008. № 4. С.12-17.

79. Слостенин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. М. : Просвещение, 1976. 159 с.

80. Слесик К. Розвиток етичної культури учнів основної школи в процесі навчання гуманітарних предметів як дидактична категорія. Рідна школа, 2011. № 11. С. 10-13.

81. Сотська Г. Сутність поняття "Естетична культура вчителя" : теоретичний аспект. Імідж сучасного педагога, 2013. № 7. С. 28-31.

82. Суходольська-Кулешова Л. В. Формирование эстетической культуры будущего учителя. Педагогика, 2008. № 7. С. 83-87.

83. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. К. : Рад. школа, 1972. 244 с.

84. Тарасенко Г. С. Взаємозв'язок естетичної та екологічної підготовки вчителя в системі професійної освіти: моногр. Черкаси: Вертикаль, 2008. 308 с.

85. Тинний В., Колечко В. Ідеї гуманізму в сучасній педагогіці. Вища школа, 2006. № 2-3. С. 72-78.

86. Ткач І. Сучасний урок літератури: виховувати розуміння краси... Продовження. Зарубіжна література в школах України, 2016. № 12. С. 17-21.
87. Федь А. М. Естетичний світ педагога: Монографія. Слов'янськ : ПП «Канцлер», 2009. 300 с.
88. Философский энциклопедический словарь /Гл. редакция: Л. Ильичёв, П. Федосеев, С. Ковалёв, В. Панов. М. : Сов. энциклопедия, 1983. 840 с.
89. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів : для викладачів і студ. пед. навч. закладів; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти України. К. : Магіст S, 2008. 200 с.
90. Хортіва О. В. Використання проектних технологій для формування естетичної культури. З досвіду дослідницько-експериментальної роботи. Англійська мова та література., 2014. № 6. С. 27-29.
91. Черніговець Т., Джеджера К. Формування естетичної культури майбутніх офісних працівників у вищому навчальному закладі. Нова педагогічна думка., 2016. № 1. С. 104-108.
92. Черникова Н. В. Формирование эстетической культуры студентов в педагогическом вузе: метод. рекомендации. Минск: ИВЦ Минфина, 2014. 38 с.
93. Шахов В. І. Базова педагогічна освіта майбутнього вчителя : загально-педагогічний аспект. Вінниця, 2009. 383 с.
94. Ярмаченка М. Д. Педагогічний словник [за редакцією дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка] К. : Педагогічна думка, 2008. 514 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Як було раніше зазначено, показником результативності естетичного виховання служить рівень розвитку естетичної свідомості учнів, їх творче освоєння кола естетично-цінних предметів, явищ, малярських творів. Для виявлення рівня розвитку естетичної свідомості учнів мною розроблено анкети як для самих учнів, так і вчителів. Дані, отримані внаслідок анкетування, дозволяють об'єктивно оцінити рівень естетичної свідомості учнів та запропонувати шляхи її корекції.

Анкета для вчителя.

1. Чи помічаєте в учнів свої групи любов і дбайливе ставлення до природи?
 - а) так, практично переважно у всіх;
 - б) у деяких;
 - в) майже ні у кого.
2. Чи часто з учнями уроки проводите у формі екскурсій?
 - а) частенько;
 - б) іноді;
 - в) вельми рідко.
3. Чи успішно учні пишуть твори, перекази, у яких переважна більшість відводиться опису природи?
 - а) вцілом успішно;
 - б) окремі учні справляються погано;
 - в) багато учнів не справляються із завданням.
4. Чи пробували учні відобразити свої враження про природу у віршах, розповідях, малюнках, виробках?
 - а) так, більшість учнів займається подібною творчістю;
 - б) деякі учні захоплюються цим;
 - в) практично ніхто не пробував.

5. Чи активно учні під час уроків літератури беруть участь у обговоренні персонажів, їхніх вчинків?

- а) так, учні мають власні думки і прагнуть висловити їх;
- б) більшість активні, але багато незацікавлені;
- в) лише окремі беруть участь у обговоренні.

6. Чи охоче учні заучують напам'ять вірші та розповідають їх?

- а) охоче, розповідають виразно, емоційно;
- б) хтось так, хтось - ні;
- в) розповідають тільки для оцінки.

7. Чи люблять діти співати (як хором, і індивідуально)?

- а) полюбляють скрізь і часто співають;
- б) є певні учні, які захоплюються співом;
- в) любові до співу немає.

8. Чи проводяться з учнями екскурсії у музеї, виставкові зали, картинні галереї?

- а) так, регулярно;
- б) раз у раз;
- в) надто рідко.

9. Чи організуються з учнями відвідини до театру?

- а) організуються регулярно;
- б) якщо необхідно подивитися програмний твір
- в) ні, не організуються.

10. Чи обговорюють учні із Вами побачені кіно -, відео - і телефільми?

- а) охоче обговорюють;
- б) іноді, якщо щось особливо їм сподобалося;
- в) ні, не обговорюють.

Додаток Б

Анкета учнів.

1. Чи звертаєш ти під час прогулянки увагу на красу природи?
 - а) так, звертаю;
 - б) іноді помічаю;
 - в) ніколи.
2. Чи подобається тобі читати описи пейзажів у книжках?
 - а) подобається;
 - б) дивлячись який опис;
 - в) ні, зажди їх пропускаю.
3. Чи належить література до твоїх улюблених навчальних предметів?
 - а) так;
 - б) не знаю;
 - в) ні, я взагалі не люблю читати.
4. Чи писав ти коли-небудь вірші?
 - а) так, я часто пишу вірші;
 - б) пробував, але не дуже виходить;
 - в) ні, ніколи.
5. Чи є в тебе улюблені письменники і поети?
 - а) звісно, є;
 - б) коли добре подумати, можна назвати;
 - в) не замислювався, напевно, немає.
6. Як ти оцінюєш своє знання у сфері класичної музики?
 - а) мені відомо багатьох композиторів, і люблю їх твори;
 - б) щось знаю, але не дуже добре в цьому розбираюсь;
 - в) я взагалі не цікавлюся класичною музикою.
7. Чи любиш ти малювати і чи добре ти малюєш?
 - а) люблю, малюю добре;
 - б) люблю, але хотілося б вміти малювати краще;
 - в) ні, малювання не для мене.

8. Чи відвідуєш ти який-небудь гурток, факультатив, пов'язані з мистецтвом, музичну чи художню школу?

- а) відвітую;
- б) ні, проте не вельми хочу;
- в) не відвітую і хочу.

9. Чи подобається тобі ходити у театр і дивитися різноманітні спектаклі?

- а) дуже подобається;
- б) залежить від спектаклю;
- в) ні, не подобається.

10. Чи знаєш ти різні напрями у мистецтві, чи віддаєш перевагу якомусь напрямку чи конкретному художнику?

- а) так, досить багато знаю, маю улюблених художників;
- б) мені подобаються деякі роботи художників, але не дуже у цьому розбираюсь;
- в) я не цікавлюсь мистецтвом.

За кожну відповідь "а" - 10 балів, "б" - 5 балів, "в" - 0 балів. Кількість набраних балів від 75 до 100 свідчить про дуже високий рівень розвитку естетичної свідомості учнів. 50 - 70 балів - свідчить про те, що розвиток естетичної свідомості учнів не високий, але вони мають хороший потенціал подальшого розвитку. Кількість балів менш 50 є тривожною ознакою того, що необхідно приділяти більше уваги естетичному вихованню учнів.

Додаток В

Професіограма вчителя початкової школи, здатного до ефективного формування естетичної культури молодших школярів

Учителю початкових класів повинні бути притаманні:

- спрямованість на діяльність із формування естетичного досвіду дитини;
- стійке прагнення до збагачення власного естетичного досвіду (аккумулятивного, ціннісно-спонукального, творчо-результативного компонентів)

Учитель початкових класів повинен знати суть та значення:

- психолого-педагогічних особливостей структури та формування естетичного досвіду молодших школярів;
- естетико-виховного потенціалу об'єктів і явищ природи;
- процесу асоціативно-образної обробки інформації;
- інтегративних зв'язків у навчально-виховному процесі школи I ступеня;
- ціннісної сфери молодших школярів у процесі формування естетичного досвіду молодших школярів;
- поняття «естетичні уподобання та умови їх формування»;
- специфіки естетичного сприйняття учнями природи та мистецтва;
- феномену мистецтва як виду естетичної діяльності, поліфункціональності мистецтва, його зв'язку з природою;
- процесу інтегративного використання мистецтв у процесі формування естетичного досвіду молодших школярів;
- змісту педагогічної організації краси праці: ціль практичної діяльності, її процес, результат практичної діяльності;
- умов та шляхів організації естетичної діяльності учнів на уроках та в позаурочний час;
- поняття «естетико-виховна ситуація»;

- естетики навчального процесу, поведінки і взаємин, навколишнього середовища і побуту;
- шляхів та умов розв'язання проблеми розвитку естетичного досвіду в сімейному колі;
- процесу екстраполяції естетичного досвіду на інші сфери життєдіяльності з метою розширення соціального досвіду.

Учитель початкової школи повинен уміти:

- здійснювати самоаналіз педагогічних якостей, створювати власну «естетограму»;
- визначати місце і значення окремих психічних процесів для ефективного формування естетичного досвіду дитини;
- аналізувати проблему естетико-педагогічної підготовки вчителя в діяльності педагогів-класиків;
- визначати сутність основних категорій, пов'язаних із процесом формування естетичного досвіду молодших школярів; визначати та обґрунтовувати структуру та функції естетичного досвіду особистості;
- добирати ефективні прийоми розширення та збагачення естетичного тезаурусу дітей;
- забезпечувати емоційно-позитивну реакцію молодших школярів на об'єкти і явища природи;
- моделювати різні варіанти використання естетико-виховного потенціалу природи в роботі з молодшими школярами;
- сприяти асоціативно-образній обробці інформації;
- використовувати оптимальні інтегративні зв'язки з метою ефективного досягнення виховних цілей та для формування цілісної системи естетичних знань зокрема;
- аналізувати проблему взаємодії естетичних цінностей у сучасному суспільстві; використовувати естетичні та мистецькі ігри з метою урізноманітнення естетичних уподобань та смаків учнів;

- добирати ефективні прийоми поглиблення естетичних почуттів дітей до природи та мистецтва;
- урізноманітнювати естетичне оцінювання учнями об'єктів і явищ природи та мистецтва;
- сприяти адекватному осягненню суті мистецьких образів, відтворених різними художніми рядами (літературою, образотворчим мистецтвом, музикою), складати інтегративні центри мистецтв;
- вмотивувати практичну діяльність молодших школярів із позиції краси; добирати ефективні прийоми збагачення ціннісної сфери молодших школярів;
- організовувати художню творчість учнів, використовувати неодноманітні форми художньо-творчої інтерпретації дітьми власних естетичних вражень;
- використовувати природні естетико-виховні ситуації та конструювати моделі штучних естетико-виховних ситуацій у своїй практичній діяльності;
- спонукати молодших школярів до перенесення естетичних якостей об'єктів і явищ природи на неестетичні сфери буття;
- розширювати межі використання набутого учнями естетичного досвіду.